

YRKESFAGLIG UTVALG FOR
IMMATERIELL KULTURARV OG VERNEVERDIGE FAG

LENGE LEVE TRADISJONSHÅNDVERKET!

Utdanningsdirektoratet

Oslo 2016

Innhold

Lenge leve tradisjonshåndverket!	5
Sammendrag	6
1. Innledning	11
1.1 Utvalgets mandat	12
1.2 Utvalgets sammensetning	13
1.3 Utvalgets arbeid	13
1.4 Utvalgets tolkning av mandatet	13
1.5 Sentrale bakgrunnsdokumenter i utvalgets arbeid	14
2. Dagens situasjon for de små verneverdige håndverksfagene	15
2.1 Dagens tilbudsstruktur i videregående opplæring	17
2.1.1 Avlagte fag- eller svennebrev siste 7 år	19
2.2 Tilbud utover videregående opplæring	19
2.3 De små verneverdige fagenes relevans i dagens arbeidsliv	21
2.3.1. Hvem er kunden?	22
3. Sentrale hindringer for opplæring i de små verneverdige håndverksfagene	24
3.1 Utdanningsstrukturen	24
3.2 Dagens kriterier for om et fag er lite og verneverdig	26
3.3 Eterspørsel og marked	27
4. Utvalgets anbefaling til fremtidig utdanningsstruktur for de små tradisjonelle håndverksfagene	28
4.1 Styrking av håndverksfag i opplæringen	29
4.2 Kvalitet i opplæringen	29
4.2.1 Lærerkompetansen i grunnopplæringen	29
4.2.2 Elevens møte med tradisjonsbæreren	30
4.2.3 Veiledning av elever og lærlinger	30
4.2.4 Læremidler	31
4.2.5 Nasjonale prøvenemnder	31
4.3 Karriereveier for dem som ønsker en utdanning innen tradisjonshåndverk	31
4.3.1. Videregående opplæring	32
4.3.2 Voksne i fag- og yrkesopplæringen	33
4.3.3 Fag- og høyskole	33
4.3.4 Mesterbrevutdanningen	34
5. Utvalgets forslag til kriterier og kjennetegn for om et fag er verneverdig	35
6. Utvalgets forslag til organisering av de små tradisjonelle håndverksfagene	37
6.1. Nasjonalt koordineringsledd	37
6.2. Regionale sentre	38

6.2.1	Antall sentre	38
6.2.2	Sentrenes oppgaver	39
6.2.3	Samarbeidsaktører - klyngen.....	40
6.2.4	Hvor skal sentrene plasseres?	40
7.	Utvalgets anbefaling til virkemidler i forvaltningen av de små tradisjonelle håndverksfagene.....	42
7.1	Tilskudd til lærebedrifter	42
7.2	Stipendordninger for elever, lærlinger, studenter og tradisjonsbærere	43
7.3	Verdiskapingsprogram	43
8.	Etterspørsel, marked og behovet for kompetanse i framtiden	45
8.1	Utvalgets anbefalinger til utvikling av virkemidler som kan bidra til å øke etterspørselen	46
8.1.1	Offentlige bestillere	47
8.1.2	Håndverksregistre	47
8.2	Framtidens behov for kompetanse, videreføring av fag, nye fag	48
9.	Internasjonalt samarbeid om de små tradisjonelle håndverksfagene	51
9.1	Nordisk samarbeid.....	52
9.1.1.	Nordiske samarbeidsprosjekter om opplæring	52

FORORD

Lenge leve tradisjonshåndverket!

Yrkesfaglig utvalg om immateriell kulturarv og verneverdige fag har hatt gleden av å arbeide med den framtidige strukturen og bærekraften for de små tradisjonelle håndverksfagene. Det har vært lærerike og inspirerende måneder, med gode, grundige og humørfylte diskusjoner – om et viktig tema.

Vårt sekretariat har lyttet, notert og strukturert; det har vært gull verdt!

Utvalget hadde sin første samling 17. august 2015. Da prøvde vi å tegne et norgeskart over hvor i Norge – og i hvis regi – opplæring i de små tradisjonelle håndverksfagene ble tilbudt. Og framfor alt har vi prøvd å finne svar på følgende: Hvem har oversikt over hvilke opplæringstilbud som fins i tradisjonshåndverket? Svarene finner du ikke i rapporten, ingen har denne oversikten i dag.

I fem møter har vi utfordret hverandre. Vi har tatt mandatet på ordet og legger fram forslag til struktur som på vesentlige punkter bryter med dagens utdanningsstruktur. Våre forslag bygger imidlertid på tidligere rapporter og analyser som alle peker på svakheter, mangler og hindringer som etter hvert har ført til at stadig færre unge mennesker velger å utdanne seg i små tradisjonelle håndverksfag. I perioden 2007–2014 ble det bare oppnådd 190 fag- og svennebrev i disse fagene; to tredeler av dem som tok fagprøven, var 25 år eller eldre.

Fordi det i framtida fortsatt vil være mange små tradisjonelle håndverksfag og få søkere til hvert av fagene, må de som velger å ta en grunnutdanning eller en spesialisering i et tradisjonelt håndverksfag, kunne regne med at utdanningen blir individuelt tilrettelagt. Tilbud om «skreddersøm» er en erkjennelse av dette.

Vi, yrkesfaglig utvalg om immateriell kulturarv og verneverdige fag, takker for oppdraget. Vi har stor tro på at forslagene våre vil føre til større interesse for de små tradisjonelle håndverksfagene dersom de blir gjennomført.

Kirsti Kolle Grøndahl

leder for yrkesfaglig utvalg om immateriell kulturarv og verneverdige fag

Oslo, 1. mars 2016

SAMMENDRAG

Sammendrag

Bakgrunn

På oppdrag for Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet har yrkesfaglig utvalg for immateriell kulturarv og verneverdige fag hovedsakelig drøftet og utredet hvordan man kan forbedre tilbudsstrukturen for de små og verneverdige fagene i videregående opplæring. Vi ble bedt om å legge utdannings-, kultur- og næringspolitiske hensyn til grunn i gjennomgangen. Utvalget har i tillegg tatt utgangspunkt i bransjens behov for kvalifiserte fagarbeidere. Utvalget startet arbeidet i august 2015 og fikk en frist til 1. mars 2016 til å legge fram våre vurderinger og anbefalinger.

Mandat

Utvalget fikk et eget mandat for gjennomgangen, og vi fikk primært tre hovedoppgaver. Vi skulle:

1. vurdere dagens kriterier for om et fag er verneverdig, og å foreslå endringer om det var behov for det
2. vurdere og foreslå mulige løsninger knyttet til å etablere en mer tydelig og enhetlig utdanningsstruktur for de små verneverdige fagene
3. foreslå en varig ordning for forvaltning av de små verneverdige fagene

I mandatet ble vi samtidig oppfordret til å se nærmere på om opplæring i fagene skal videreføres som tilbud i videregående opplæring, eller om det bør være en tilpasning til en annen opplæringsmodell for noen av fagene. I tillegg har utvalget valgt å belyse utfordringer knyttet til etterspørsel, marked, framtidens behov for kompetanse og mulighetene for internasjonalt samarbeid om opplæring i de små tradisjonelle håndverksfagene. Vi gir noen anbefalinger også om til dette.

Vi har ikke vurdert hvert enkelt fag spesielt, men har valgt å se på helheten for faggruppen som i dag betegnes som små verneverdige fag. I den sammenhengen har vi også inkludert fag som i dag ikke er listeført.

Utvalget har bestått av 14 representanter fra kultursektoren, med etater, foreninger, stiftelser, institutt, bransjer og Sametinget.

Sammendrag av rapporten

Rapporten er bygd opp rundt de tre hovedoppgavene i mandatet, utdanningsstruktur, kriterier og forvaltning av de små verneverdige fagene. I tillegg har vi valgt å ta med våre drøftinger og anbefalinger når det gjelder etterspørsel, marked, framtidens behov for kompetanse og mulighetene for internasjonalt samarbeid om opplæring i disse fagene.

Utvalget drøftet tidlig i sitt arbeid å endre navnet på faggruppen fra *små verneverdige fag* til *små tradisjonelle håndverksfag*. Utvalget mener at begrepet *tradisjonelle håndverksfag* er mer dekkende. Dette brukes allerede i flere

sammenhenger, ikke minst knyttet til UNESCOs¹ konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven. Fra kapittel 4 i rapporten bruker vi derfor betegnelsene «små tradisjonelle håndverksfag» og «tradisjonshåndverk».

Kapittel 1, Innledning, starter med en innledende del som nærmere beskriver oppdraget og mandatet, utvalgets sammensetning, arbeidet med oppdraget, og vår tolkning av mandatet. Vi angir også hvilke sentrale bakgrunnsdokumenter vi har valgt å bruke i vårt arbeid.

I kapittel 2, Dagens situasjon for de små verneverdige håndverksfagene, går vi gjennom dagens situasjon for de små verneverdige fagene. Her gjør vi rede for hva som fins av tilbud i videregående opplæring, hvilke fag som i dag betegnes som små verneverdige, og hvilke kriterier som avgjør om fagene er små verneverdige. Vi har med noe statistikk og talldata som blant annet viser avlagte fag- og svennebrev siste sju årene og antall bedrifter i noen av fagene.

I og med at utvalget fikk i oppdrag å se utover den videregående opplæringen, beskriver vi også dagens tilbud på fagskole og høyskole og mesterbrevordningen som angår små verneverdige fag. I tillegg har vi tatt med en kort beskrivelse av ikke-formelle tilbud i studieforbundene og de små verneverdige fagenes relevans i dagens arbeidsliv.

I kapittel 3, Sentrale hindringer for opplæring i de små verneverdige håndverksfagene, trekker vi fram det vi mener er sentrale hindringer for og mangler ved opplæringen i de små verneverdige håndverksfagene. Hovedvekten er lagt på utdanningsstrukturen. I korte trekk er dette hindringene vi ser:

- Det mangler håndverksopplæring/praktiske ferdigheter i dagens grunnskole
- Lærere og rådgivere i grunnskolen og i den videregående opplæringen mangler tradisjonell håndverksfaglig kompetanse.
- Det mangler fag og læreplaner i videregående opplæring for viktige tradisjonsfag og teknikker
- Det mangler lærebedrifter for de små verneverdige fagene.
- Dagens forskrifter og lovverk hindrer rekruttering av voksne over 25 år til de små verneverdige fagene.
- Mulighetene for karriere og videreutdanning for en håndverker er mangelfulle.

Kapittel 4, 5 og 6 er hoveddelen i rapporten. Der kommer vi med våre anbefalinger om, forslag til og analyse av de tre hovedoppgavene vi er blitt bedt om å utrede: *utdanningsstruktur, kriterier og forvaltning av de små verneverdige fagene*. Hvert kapittel innledes med våre anbefalinger og etterfølges av en analyse.

I kapittel 7, Utvalgets anbefaling til virkemidler i forvaltningen av de små tradisjonelle håndverksfagene, ser vi nærmere på virkemidlene for å få en bedre forvaltning av de små tradisjonelle håndverksfagene. Siden det ikke var en del av utvalgets mandat, har vi ikke gått grundig gjennom alle tilskuddordningene. Derimot har vi gått gjennom gjeldende støtteordninger for å se hva som eventuelt kan utvikles videre og forsterkes. Vi har noen anbefalinger om dette.

I kapittel 8, Etterspørsel, marked og behovet for kompetanse i framtiden, svarer vi på noen av de overordnede spørsmålene i mandatet når det gjelder etterspørsel, marked og behovet for kompetanse i framtiden. Vi har tatt utgangspunkt i utvalgsmedlemmenes erfaringer på feltet, informasjonen fra yrkesbeskrivelsene som sekretariatet for små verneverdige fag hadde utarbeidet og Econ-rapporten *Status små håndverksfag* (2009). I tillegg har vi gjennomført en enkel markedsundersøkelse. Vi har dessuten trukket inn utdrag fra noen av de skriftlige innspillene utvalget har mottatt underveis i arbeidet.

I kapittel 9, Internasjonalt samarbeid i de små tradisjonelle håndverksfagene, avslutter vi rapporten med å se på mulighetene for internasjonalt og nordisk samarbeid om opplæring i de små tradisjonelle håndverksfagene. Utvalget har ikke hatt tilstrekkelig tid til å gå grundig inn i dette, men kan vise til noen sentrale prosjekter og satsinger som vi mener har relevans. Vi har noen anbefalinger om dette.

¹ St.prp. nr. 73 (2005–2006) [Om samtykke til ratifikasjon av UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven](#).

Hovedanbefalinger

Utvalgets hovedanbefalinger er knyttet til mandatets tre hovedoppgaver; utdanningsstruktur, kriterier for om et fag er verneverdig og forvaltning av opplæring i fagene.

Utvalget understreker at det i de syv siste årene, og etter nye læreplaner med Kunnskapsløftet, ble oppnådd ca. 190 fag- og svennebrev til sammen i de små verneverdige fagene. Utvalgets anbefalinger har som mål at omfanget skal kunne fordobles.

Utvalgets anbefaling til framtidig utdanningsstruktur for de små tradisjonelle håndverksfagene

Utvalget har ikke drøftet om det er noen av de 42 små og verneverdige fagene som bør ut av tilbudsstrukturen i videregående opplæring. Dette er det faglig råd for design og håndverk, i samarbeid med fagene og bransjene, som har ansvaret for å vurdere.

Vi fremmer imidlertid forslag til endringer i opplæringen som vi mener vil gjøre tradisjonsfagene mer bærekraftige og bedre i stand til å møte etterspørselen, og som også vil gjøre det mulig for Norge å oppfylle sine forpliktelser i tråd med UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven.

Vi anbefaler:

- å styrke håndverksfag/praktiske ferdigheter på alle nivå i opplæringen
- å legge bedre til rette for at praktiserende håndverkere kan være veiledere gjennom hele skoleløpet.
- å opprettholde tilbudet for de små tradisjonelle håndverksfagene som en del av den offentlige tilbudsstrukturen
- å etablere nasjonale prøvenemnder
- å etablere stipendieordninger til lærlinger, studenter, lærere, sterke fagpersoner og tradisjonsbærere
- å gjøre opplæringen mer tilgjengelig for voksne som ønsker utdanning
- å utvikle videre mulighetene for høyere utdanning

Utvalgets forslag til kriterier for og kjennetegn på om et fag er verneverdig

Utvalget har lagt flere av UNESCOs konvensjoner på kulturfeltet til grunn i vår gjennomgang av dagens kriterier. Samtidig henger kriteriene tett sammen med opplæringstilbudet og forutsetningene for å sikre et bærekraftig tilbud over tid.

Vi foreslår følgende kriterier og kjennetegn:

- Navnet på faggruppen endres fra små verneverdige fag til små tradisjonelle håndverksfag
- Fag og teknikker som i dag hører hjemme under andre yrkesfaglige utdanningsprogram enn design og håndverk, må kunne innlemmes i ordningen.
- Tilskuddsordningen må bli et effektivt verktøy for å videreføre kunnskap i fagene og for å møte etterspørsel og behov i markedet.
- Faget er en del av tilbudsstrukturen for videregående opplæring eller er godkjent som et forsøk.
- Faget skal ivareta tradisjonelle håndverksfaglige teknikker, materialer, metoder og verktøybruk.
- Faget er en viktig del av vår felles kulturarv
- Andre hensyn enn antallet nye lærekontrakter over en treårsperiode må legges til grunn når man vurderer om et tradisjonelt håndverksfag skal utløse særskilte økonomiske støtteordninger.

Utvalgets hovedanbefaling til varig ordning for forvaltning av de tradisjonelle håndverksfagene

Bakgrunnen for våre anbefalinger må sees i sammenheng med de forpliktelsene Norge har påtatt seg i arbeidet med å følge opp UNESCO-konvensjonene, og dagens situasjon for opplæringen i de små tradisjonelle håndverksfagene. I skoleåret 2015–2016 gir Vg1 tilbud i design og håndverk i alle fylkene, mens antall tilbud på Vg2 viser store forskjeller. Det er mange fag, få søkere og få læreplasser.

Undersøkelser i forbindelse med oppfølgingen av Meld. St. 20 (2012–2013) viser samtidig at det generelt er problematisk for fylkeskommunene å legge til rette for en tilfredsstillende opplæring i de små tradisjonelle håndverksfagene.

Denne utviklingen har vært avgjørende for utvalgets forslag:

- Staten overtar det direkte økonomiske ansvaret for forvaltningen av de tradisjonelle håndverksfagene
- Det etableres et nasjonalt koordineringsledd
- Det opprettes sentre på regionalt nivå som har en administrativ og samordnende funksjon. Sentrene bør fortrinnsvis plasseres i et eksisterende fagkompetansemiljø som allerede får statlig, fylkeskommunal eller kommunal støtte til sin virksomhet. Dette betyr at man bygger videre på godt etablerte og gode miljøer som allerede fins.

Utvalgets anbefaling til virkemidler i forvaltningen av de små tradisjonelle håndverksfagene

De endringene som utvalget foreslår gjennom å etablere et nasjonalt koordineringsledd og regionale sentre, vil både omfordele og forsterke tilskuddene og støtteordningene for de små tradisjonelle håndverksfagene dette gjelder.

Forslag til noen virkemidler:

- å etablere og gi driftsmidler til regionale sentre
- å opprette særskilte støtteordninger for lærebedrifter
- å gi midler til regionale sentre for å «kjøpe» tjenester fra ulike aktører
- å opprette en egen statsstipendordning for tradisjonsbærere på lik linje med statsstipendordningen for kunstnere.
- å etablere et verdiskapingsprogram som sikrer en bærekraftig utvikling av de små tradisjonelle håndverksfagene

Utvalgets anbefalinger til utvikling av virkemidler som kan bidra til å øke etterspørselen

Spørsmålet om hvilke virkemidler som kan utvikles for å øke etterspørselen, må sees i en større sammenheng. Vi mener at etterspørselen henger tett sammen med våre anbefalinger om statens ansvar, regionale sentre, støtte- og tilskuddsordninger og utvikling av et verdiskapingsprogram. Utover dette mener vi det er sentralt at:

- dagens regelverk med krav om å bruke lærlinger ved anbud eller offentlige innkjøp, må endres, fordi det ikke bidrar til at de små bedriftene og enkeltpersonforetakene får mer aktivitet
- anbudsbeingelsene gjøres enklere slik at også enkeltpersonforetak og små bedrifter kan delta
- den offentlige bestillerkompetansen må bli bedre på alle nivåer
- man vurderer å opprette en ordning tilsvarende KORO² (Krav til offentlig utsmykning) for å øke bruken av tradisjonshåndverkere, lærlinger og studenter i de små tradisjonelle håndverksfagene i offentlige prosjekter
- håndverksregistrene utvikles videre

Framtidens behov for kompetanse, videreføring av fag, nye fag

Både ut fra våre undersøkelser, innspill sendt til utvalget, tidligere rapporter og utvalgets kunnskap på feltet ser vi at det er etterspørsel etter utøvere av små tradisjonelle håndverksfag i et marked som består av både offentlige og private bestillere og kunder.

Flere fag enn de 42 fagene som i dag er oppført på listen over små verneverdige fag, bør vurderes. Utvalget har underveis i sitt arbeid fått mange innspill fra interesseorganisasjoner, fagmiljøer og enkeltpersoner som tydelig uttrykker behovet for at flere fag inngår i den formelle opplæringen. I rapporten gjengir vi noen eksempler på fagområder som er foreslått – som mattradisjoner, bygningsvern, fartøyvern og kulturminnevern.

Utvalgets anbefalinger om videre internasjonalt samarbeid om opplæring i de små tradisjonelle håndverksfagene

Den immaterielle kulturarven kjenner ingen landegrensener, og tradisjonshåndverket har alltid vært på vandring.

² <http://koro.no/>

Kunnskapen må søkes der den er. Utvalget mener derfor at det er viktig å ha et internasjonalt perspektiv, og at utformingen av støtteordningene legger til rette for internasjonalt samarbeid og utveksling.

Utvalget viser til noen sentrale prosjekter og satsinger som vi mener har hatt relevans for vår gjennomgang og for det videre arbeidet med å forvalte de små tradisjonelle håndverksfagene, spesielt når det gjelder nordisk samarbeid om opplæring.

Våre anbefalinger for arbeidet videre er:

- Det bør kartlegges hvilke internasjonale nettverk som er aktive når det gjelder opplæring i de små tradisjonelle håndverksfagene. Videre må det undersøkes og gjøres godt kjent hva som fins av ulike stipendordninger innenfor EU og i Norden.
- Det må bli enklere å få godkjent utenlandsk utdanning og praksis fra bedrift i Norge. Potensialet for å opparbeide håndverkspraksis gjennom internasjonale kulturprosjekter er ikke utnyttet. Programmer i Kulturrådet, hos Riksantikvaren og gjennom EØS-prosjekter kan være aktuelle.
- Den immaterielle kulturarven – og tradisjonelt håndverk – bør innlemmes i EØS-finansieringsordningen i større grad enn i dag.
- Det må tilstrebes at Norden blir én felles læringsarena.
- Det må arbeides videre med å opprette en ny nordisk portal for opplæring i små tradisjonelle håndverksfag. I dette arbeidet bør det legges vekt på erfaringene som er gjort gjennom håndverksregisteret, som forvaltes av Norsk Håndverksinstitutt.
- Det må være mulig for elever og lærlinger å ta en del av duodji-opplæringen/-utdannelsen over riksgrensene, siden duodji og duodjiteknikkene er de samme for lulesamene, sørsamene og nordsamene uavhengig av hvor grensene går.
- Prinsippet om at læretilskuddet skal følge lærlingen (jf. kapittel 7.1), må også gjelde på nordisk nivå.

KAPITTEL 1

1. Innledning

Utvalget for immateriell kulturarv og små verneverdige fag har fått i oppgave å se på den immaterielle kulturarven og de små verneverdige fagene i et framtidig perspektiv. Dette arbeidet skal sees i sammenheng med det oppdraget som andre relevante etater har med å følge opp nasjonale satsinger på kulturminnevern, kulturarv, kulturlandskap, mattradisjoner, kultur som næring og reiseliv. Regjeringen har som mål at de yrkesfaglige opplæringstilbudene skal bli mer relevante for arbeidslivet. I den politiske plattformen til Solberg-regjeringen er det lagt vekt på mål for kulturfeltet som omfatter forvaltning og vedlikehold av kulturarven. Dette får betydning for utvalgets utredning og forslag til tiltak når det gjelder tilbudene om utdanning i de små verneverdige fagene.

I oppfølgingen av Meld. St. 20 (2012–2013) På rett vei har Kunnskapsdepartementet gitt Utdanningsdirektoratet i oppdrag å styrke kvaliteten på og relevansen til fag- og yrkesopplæringen ved å gå gjennom utdanningstilbudet på videregående nivå i samarbeid med partene i arbeidslivet.

Gjennomgangen skal bidra til at opplæringen bedre kan møte behovene til elevene og arbeidslivet. Målet er at utdanningstilbudene skal bli mer relevante for arbeidslivet, at rekrutteringen er i tråd med behovene som arbeidslivet har, og at elevene i større grad skal fullføre med fagbrev, svennebrev eller yrkeskompetanse.

Fag- og svennebrevene skal være godt tilpasset behovet som virksomhetene har for kvalifiserte fagarbeidere – både i dag og i tiden som kommer. Med dette som bakgrunn har Utdanningsdirektoratet på oppdrag fra KD opprettet fem ulike utvalg som skal gjennomgå tilbudsstrukturen i videregående opplæring.

1.1 Utvalgets mandat

I perioden august 2015 til februar 2016 skal utvalget gjennomgå og komme med anbefalinger til hvordan man kan forbedre tilbudsstrukturen knyttet til de små og verneverdige fagene i videregående opplæring. Utdannings- kultur- og næringspolitiske hensyn skal legges til grunn i gjennomgangen. Utvalget skal ta utgangspunkt i bransjens behov for kvalifiserte fagarbeidere. Resultatet av arbeidet skal synliggjøres i en rapport med leveringsfrist 1. mars 2016. Rapporten leveres til Kunnskapsdepartementet, SRY, de faglige rådene og Utdanningsdirektoratet for videre oppfølging.

Det er primært tre hovedoppgaver i utvalgets gjennomgang:

1. Vurdere dagens kriterier for om et fag er verneverdig og ved behov foreslå endringer
2. Vurdere og foreslå mulige løsninger knyttet til å etablere en mer tydelig og enhetlig utdanningsstruktur for de små verneverdige fagene
3. Foreslå varig en ordning for forvaltning av de små verneverdige fagene

I tillegg vil det være aktuelt for utvalget å belyse utfordringer knyttet til:

- Arbeidslivsrelevans i små fag med liten elevgruppe og hvorvidt bransjene/virksomhetene/kultursektoren har behov for denne kompetansen på videregående nivå.
- Offentlig og private opplæringstilbud
- Utfordringer knyttet til rekruttering av fagarbeidere
- Bransjens/virksomhetene/kultursektoren behov for fleksible opplæringsmodeller
- Politiske insitamenter og satsninger som omhandler immateriell kulturarv, kulturminnevern, videreføring av fag og yrker og fremtidens behov for kompetanse
- Er det flere fagområder som kan være aktuelle å inkludere i en framtidig ny opplæringsstruktur for kulturfagene/ de tradisjonelle håndverksfagene? For eksempel innen mattradisjoner, bygningsvern, fartøyvern, naturvern, kulturlandskap, kulturminnevern og reiseliv?
- Er det mulig å etablere en enhetlig utdanningsstruktur for de tradisjonelle håndverksfagene/ kulturfagene?
- Bør opplæring videreføres som tilbud i videregående opplæring, eller bør det være en tilpasning til en annen opplæringsmodell for noen av fagene?
- Utfordringer knyttet til koordinering på etterspørselssiden, og hvordan utvikle grunnlaget for et mer robust arbeidsmarked for de tradisjonelle håndverksfagene /verneverdige fagene?
- Hvilke virkemidler finnes i dag som kan bidra til å øke etterspørselen?
- Hvilke virkemidler kan utvikles for å øke etterspørselen?
- Hvordan kan de ulike virkemidler koordineres på måter som bidrar til å ivareta statens forpliktelser når det gjelder den immaterielle kulturarven?

Utvalget skal selv vurdere behovet for mer kunnskap, og skal legge til rette for at representanter fra relevante organisasjoner, offentlige myndigheter og fagmiljøer kan legge frem sine synspunkter og problemstillinger, skriftlig eller f.eks. i dialogmøter. Utvalget skal ikke gå igjennom hvert enkelt fag som i dag betegnes som lite og verneverdig, det vil faglig råd for design og håndverk vurdere og ut fra Sekretariatet for små og verneverdige fags yrkesbeskrivelser.

1.2 Utvalgets sammensetning

Medlemmene i utvalget er oppnevnt av Utdanningsdirektoratet, lederen er oppnevnt av Kunnskapsdepartementet. Alle i utvalget er personlig oppnevnt. Utvalget har hatt følgende sammensetning:

Kirsti Kolle Grøndahl, leder (styreleder i Norsk kulturarv. Tidligere kunnskapsminister og stortingspresident)
Solveig T. Grinder (ansatt i Norges Husflidslag, rådsmedlem i Faglig råd for design og håndverk, representant fra NHO v/ NHO handel)
Eivind Falk (leder av Norsk håndverksinstitutt)
Hildegunn Bjørgen (seniorrådgiver, Kulturrådet, Kulturavdelingen)
Atle Ove Martinussen (styremedlem i Norges museumsforbund v/ Seksjon for immateriell kulturarv, leder av Bunad og folkedraktrådet og direktør for Museumssenteret i Hordaland)
Elle Marit Nilsdatter Eira (faglærer på Samisk videregående skole i Kautokeino, representant fra Sametinget)
Ola Harald Fjeldheim (generalsekretær, Fortidsminneforeningen)
Tore Friis Olsen (organisasjonsrådgiver, Forbundet Kysten)
Berit Bakosgjelten (avdelingsleder, Rørosmuseet, Bygningsvernsenteret)
Inger-Marie Aicher Olsrud (seniorrådgiver, Riksantikvaren ved Kunnskapsutviklingsavdelingen)
Fredrik Kosbergløkk (prosjektkoordinator, Birka)
Ingunn R. Jacobsen (Fagforbundet, representant fra LO)
Anders Lehn (Fagenhet for videregående opplæring, Sør-Trøndelag fylkeskommune)
Astrid Opsal (sjefarkitekt, faglig ressurscenter, Statsbygg)

1.3 Utvalgets arbeid

Utvalget har hatt fem møter fra august 2015 til februar 2016. Til noen av møtene har utvalget invitert ressurspersoner som har innledet til videre drøfting om sentrale problemstillinger for utvalgets mandat. Petter Skarheim (direktør i Utdanningsdirektoratet) deltok i utvalgets første møte. Arbeidsutvalget har bestått av leder Kirsti Kolle Grøndahl og utvalgsmedlem Solveig T. Grinder og sekretariatet. De har hatt sju møter, hvor ett har vært utvidet med representanter fra flere avdelinger i Kulturrådet, og ett har vært med Riksantikvaren.

Eksterne innlederne var: Stine Sjøgren, Ellen Haugane og Per Ragnar Karlsen (Den norske Opera), Elisabeth Sørheim (Norske Kunsthåndverkere), Unni Kjus (Kulturringen), Marianne Monsrud (leder av Faglig råd for design og håndverk), Börje Hagman (Stiftelsen Hantverk & Utbildning, Leksand) Oddbjørn Sørmoen og Cathrine Lillo-Stenberg (avdeling for kirkebygg og kulturminneforvaltning i KA), Jan Solberg og Knut Bryn (Norges kulturvernforbund), Sigrid Solheim Murud (Bygg og Bevar). I tillegg deltok statssekretær Birgitte Jordahl på ett møte.

Flere av medlemmene i utvalget har holdt innledninger om aktuelle temaer: Hildegunn Bjørgen, Berit Bakosgjelten, Anders Lehn, Eivind Falk og Solveig T. Grinder.

Utdanningsdirektoratets sekretariat har holdt diverse presentasjoner av statistikk og kunnskapsgrunnlag.

I perioden fra 30. september til 1. desember 2015 var det en åpen høring hvor alle interesserte kunne sende innspill til utvalgene og de faglige rådene. I vedlegg 2 er det en oversikt over mottatte innspill som var relevante for vårt utvalg.

1.4 Utvalgets tolkning av mandatet

Som det vil framgå av denne rapporten har utvalget forholdt seg til mandatets tre hovedoppgaver: *å vurdere dagens kriterier for om et fag er verneverdig og ved behov foreslå endringer, å vurdere og foreslå mulige løsninger for å*

kunne etablere en mer tydelig og enhetlig utdanningsstruktur for de små verneverdige fagene, og å foreslå en varig ordning for forvaltning av de små verneverdige fagene.

Utvalget valgte tidlig å gjøre noen avklaringer om hvilke fag som skulle inngå. Vi valgte å fokusere på faggruppen som i dag står på listen over små verneverdige fag, og som ligger til det yrkesfaglige utdanningsprogrammet design og håndverk i videregående opplæring (42 fag, se tabell med oversikt i kapittel 2). I tillegg kommer noen tangerende fag som i dag ikke står på denne listen, men som kan inngå i et kulturarvperspektiv (spesielt fag knyttet til bygningsvern). Vi har til en viss grad også sett på små fag eller teknikker som kommer inn under større fag, som for eksempel lafting i tømmerfaget og broderiteknikker i bunadtilvirkerfaget. Vi har ikke vurdert hvert enkelt fag spesielt, men har valgt å se på helheten som denne faggruppen er en del av.

Utvalget har gjennomgående vært opptatt av å finne ut hva som i dag hindrer en mer enhetlig utdanningsstruktur og forvaltning av de små verneverdige fagene. Vi har sett på dagens støtteordninger, rekrutteringen til fagene, voksne søkere kontra søkere med ungdomsrett, hvordan kompetansen til tradisjonsbærerne blir ivaretatt, og dagens tilbud og etterspørsel i markedet. Vi mener at våre forslag vil kunne fjerne noen av hindringene.

Sammensetningen av utvalget har bidratt til drøftinger ut fra ulike perspektiver. Samtidig har det fått fram noen fellestrekk når det gjelder behovet for å ta vare på de små håndverksfagene, for å koordinere opplæringen bedre, for å etablere støtteordninger og for å vurdere om det er flere fag som bør tas med i de ulike forslagene til virkemidler. Utvalget anbefaler at dette følges opp i det videre arbeidet. Utvalget har ikke hatt tilstrekkelig tid til å møte flere faglige råd.

Det er utfordrende å skulle angi hvilke behov arbeidslivet har for kompetanse i framtiden, og hvilke kunnskaper som er aktuelle. Men vi vet ut fra langsiktige politiske satsinger nasjonalt og internasjonalt at det i framtiden vil være et behov for å videreføre kunnskap og kompetanse om små verneverdige fag uten at dette er markedsstyrt. Utvalget har valgt å ta med noen nordiske og internasjonale perspektiver i denne utredningen, selv om dette ikke var en del av mandatet vårt.

1.5 Sentrale bakgrunnsdokumenter i utvalgets arbeid

Det er laget flere utredninger og rapporter som både er direkte tilknyttet de små verneverdige fagene og som, mer indirekte, gir et godt kunnskapsgrunnlag når utvalget har drøftet og foreslått endringer i opplæringen i disse fagene. Her gjengis kort sju sentrale kilder til kunnskap for arbeidet i utvalget:

- UNESCOs konvensjon av 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven³
- Kultur- og kirkedepartementets rapport *Kulturhåndverk, avtrykk fra fortiden, uttrykk for øyeblikket, grunnlag for fremtiden* (2008)⁴
- Econ-rapporten – *Status små håndverksfag* (2009)
- Meld. St. 20 (2012-2013) *På rett vei*⁵
- Faglig råd for design og håndverks utviklingsredegjørelse del 1, 2015⁶
- Sekretariatet for små og verneverdige fags yrkesbeskrivelser (2015)⁷
- *Arts and Cultural Education in Norway*, kartlegging gjennomført i Norge i perioden 2010/2011⁸, av professor Anne Bamford.

³ <http://unesco.no/wp-content/uploads/2012/12/UNESCOs-konvensjon-av-2003-om-vern-av-den-immaterielle-kulturarven.pdf>

⁴ https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kkd/kultur/rapport_tradisjonelt_haandverk_april2008.pdf

⁵ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-20-20122013/id717308/>

⁶ <https://fagligerad.files.wordpress.com/2014/06/utviklingsredegj3b8relse-frdh-del-1.pdf>

⁷ <https://fagligerad.files.wordpress.com/2014/06/yrkesbeskrivelser2.pdf>

⁸ http://www.kunstkultursenteret.no/wips/305184255/module/articles/smlId/58156978/smTemplate/Les_mer_publicasjoner/

KAPITTEL 2

2. Dagens situasjon for de små verneverdige håndverksfagene

Etter at Kunnskapsløftet ble innført, har utdanningsprogrammet for design og håndverk opplevd en kraftig nedgang i søkertallet.

Det har samtidig vært en kraftig nedgang i søkningen til flere av lærefagene i utdanningsprogrammet for design og håndverk. Dette gjelder spesielt fagene frisør, blomsterdekoratør og aktivitør. Også fylkeskommunene framhever design og håndverk som et utdanningsprogram som skaper utfordringer, både når det gjelder dimensjonering og formidling av elever til læreplass.

Av 42 små og verneverdige fag ligger 41 av dem til utdanningsprogrammet design og håndverk per 2015 (se tabell 1). Noen av fagene er særløpsfag, hvilket betyr Vg1 i skole etterfulgt av tre år som lærling i bedrift. Andre fag følger hovedmodellen med to år i skole og to år som lærling.

De små verneverdige håndverksfagene skiller seg fra de øvrige yrkesfagene, på fire sentrale punkter:

1. Fagenes størrelse – det er små bransjer og fag.
2. Fagene er oppført på en liste over små og verneverdige fag.
3. Tilskuddsordning – lærebedriftene får et særskilt tilskudd for de fagene som er oppført på listen over små og verneverdige fag.
4. Rekrutteringen til fagene er i all hovedsak voksne (dvs. over 20 år).

Den særskilte tilskuddsordningen for bedriftene som tar inn lærlinger i de små og verneverdige fagene, ble etablert i 1996. De utvalgte fagene ble da satt opp på en liste som i dag er inkludert i Utdanningsdirektoratets årlige utsendelse av brev til fylkeskommunene om «*Tilskudd til bedrifter som tar inn lærlinger og lære kandidater*».

Det er Utdanningsdirektoratet som etter innspill fra Sekretariatet for små og verneverdige fag (SSV) og etter tilråding fra faglig råd for design og håndverk, vedtar hvilke fag som skal tas med på listen, og som dermed utløser høyere tilskudd til lærebedriften.

Følgende kriterier gjelder for om et fag kan betegnes som lite og verneverdig:

- Faget er en del av tilbudsstrukturen for videregående opplæring eller er godkjent som et forsøk.
- Faget er truet, og fagkunnskaper står i fare for å dø ut på grunn av mangel på nyrekruttering.
- Faget skal ivareta tradisjonelle håndverksfaglige teknikker, materialer og metoder.
- Faget har kulturell verdi som det av samfunnsmessige årsaker er viktig å videreføre.

- Når faget overskrider 15 nye kontrakter i løpet av en treårsperiode, dvs. i snitt fem nye kontrakter per år, tas faget ut av listen etter ytterligere ett kalenderår.

Tabell 1 En oversikt over Vg2 programområdene og fagene som gjelder for de små verneverdige fagene. De fagene som er **uthevet** er små verneverdige.

VG2	VG3
Børsemakerfaget	Børsemakerfaget
Båtbyggerfag	Trebåtbygg Komposittbåtbyggerfaget
Design og duodji	Horn-, bein- og metallduodjifaget Skind- og pelsduodjifaget Tekstilduodjifaget Tredudjifaget Veve- og håndstrikkedoudjifaget
Design og gullsmedhåndverk	Filigranssølvsmefaget Sølvsmefaget Gullsmedfaget
Design og tekstil	Bunadtilvirkerfaget Buntmakerfaget Herreskredderfaget Håndveverfaget Kjole- og draktsyerfaget Kostymesyerfaget Modistfaget Møbeltapetsererfaget Salmakerfaget Skomakerfaget Strikkefaget
Design og trearbeid	Bøkkerfaget Møbelsnekkerfaget Orgelbyggerfaget Tredreierfaget Treskjærerfaget
Smed	Smedfaget
Ur- og instrumentmaker	Nautiskinstrumentmakerfaget Optronikerfaget Storurmakerfaget Urmakerfaget
SÆRLØPSFAGENE 1+3	
Blyglasshåndverkerfaget Forgyllerfaget Gipsmakerfaget Gjørtlerfaget Glasshåndverkerfaget Gravørfaget Håndbokbinderfaget	Keramikerfaget Kurvmakerfaget Maskør- og parykkmakerfaget Repslagerfaget Seilmakerfaget Taksidermistfaget

Kjennetegnene for de små verneverdige håndverksfagene i dag er definert slik:

- Det er få utøvere i faget.

- Det er behov for et begrenset, men stabilt antall nye lærlinger.
- Fagene bruker tradisjonelle metoder og materialer som er avgjørende for ivaretagelse av vår kulturarv.
- Utøvelsen baseres i stor grad på videreføring av tradisjonelt håndverk

For dagens små og verneverdige fag betyr dette at myndighetene har slått fast at det er viktig å videreføre gamle håndverksfag – både ut fra næringspolitiske og kulturelle begrunnelser, og at fagene trenger forsterkede ordninger for å sikre at de føres videre.

2.1 Dagens tilbudsstruktur i videregående opplæring.

Hovedmodellen for yrkesopplæringen er to år i skole og to år i bedrift. Det er fleksibilitet i systemet, slik at det er mulig å fravike hovedmodellen. De to læringsarenaene skole og bedrift er likeverdige. Opplæringen bygger på et tett samarbeid mellom arbeidslivets parter og utdanningsmyndighetene. Samarbeid med lokalsamfunnet er et av de sentrale prinsippene for grunnopplæringen i Norge.

Det er fylkeskommunene som er ansvarlige for fag- og yrkesopplæringen i skole og lærebedrift, og som har det overordnede ansvaret for at retningslinjene i lov og forskrift om innholdet i fag- og yrkesopplæringen blir etterlevd. I videregående opplæring viser begrepet dimensjonering til prosessene som gjennomføres i fylkeskommunene hvert år for å bestemme hvilke utdanninger fylkene skal tilby, og antall elevplasser de skal opprette for hver utdanning. Kunnskap om arbeidslivets behov og antall lære plasser for de ulike fagene er en viktig del av beslutningsgrunnlaget i fylkeskommunenes arbeid med dimensjonering.

Videregående opplæring har siden 1994 gitt ungdom i aldersgruppen 16 til 19 år en lovfestet rett til videregående opplæring. Dette betyr at alle ungdommer som har fullført grunnskolen eller tilsvarende opplæring, har rett til tre års heltids videregående opplæring, jf. opplæringsloven § 3-1. De må normalt ta ut hele retten i løpet av en sammenhengende periode på fem år, eller over seks år når opplæringen helt eller delvis blir gitt i lærebedrift, og innen utgangen av det året vedkommende fyller 24 år. Voksne har rett til videregående opplæring etter å ha fullført grunnskolen fra og med det året de fyller 25 år.

I 2015 omfattet utdanningsprogrammet design og håndverk 52 ulike fag. Fagene spenner vidt, fra trebåtbygger til frisør. Av de 41 små verneverdige fagene er 13 av fagene særløpsfag, med ett års skolebasert opplæring og tre års læretid i bedrift. De øvrige fagene følger 2+2-modellen, med unntak av orgelbyggerfaget som har en 2+2,5 modell. Vg2 design og tekstil er det programområdet som fører videre til flest Vg3-fag: så mange som elleve ulike fag, hvor ti av dem er små verneverdige fag. To av de små verneverdige fagene (børsemaker og smed) har eget Vg2-program.

Design og håndverk omfatter 13 ulike programområder på Vg2 og er dermed det utdanningsprogrammet som har flest Vg2-program⁹ De små verneverdige fagene inngår i åtte av programområdene på Vg2.

I skoleåret 2015-2016 er det fire landsdekkende tilbud innenfor Vg2- programfagene børsemaker, design og duodji, og design og gullsmedhåndverk. Det ble i 2008 opprettet et landslinjetilbud på Kongsberg videregående skole med Vg2 ur- og instrumentmaker. Fra skoleåret 2015-16 startet et landslinjetilbud i Vg2 smed på Odda.

Videre er det for tiden to godkjente private skoler i Norge som tilbyr opplæring i små verneverdige håndverksfag gjennom utdanningsprogrammet for design og håndverk: Plus-skolen i Fredrikstad og Håndverkskolen på Hjerleid. De tilbyr opplæring i båtbyggerfaget, skomakerfaget, smedfaget og treskjærerfaget.

⁹ <http://www.udir.no/globalassets/filer/regelverk/rundskriv/udir1-2015-vedlegg2.pdf>

Tabell 2 Oversikt over antall søkere, elever og tilbud på Vg2 som gjelder de små verneverdige fagene

PROGRAMOMRÅDER VG2	ANTALL SØKERE ¹⁰	ANTALL ELEVER ¹¹	ANTALL SKOLER TOTALT ¹²	ANTALL FYLKER SOM HAR TILBUD ¹³
børsemaker	34	7	1 (landsdekkende)	1
båtbyggerfag	1	6	1 (privat)	1
design og duodji	1	3	2 (landsdekkende)	2
design og gullsmedhåndverk	37	52	3 (1 privat, 2 landsdekkende)	3
design og tekstil	258	227	23	16
design og trearbeid	26	43	8	6
smed	9	12	2 (1 privat, 1 landslinje)	2
ur- og instrumentmaker	11	4	1 (landslinje)	1

I dagens tilbudsstruktur er det mulighet for noen kryssløp mellom de ulike utdanningsprogrammene. For design og håndverk gjelder dette for flere av programfagene, se tabellene under. Det er partene i arbeidslivet gjennom SRY og faglige råd som gir forslag til Kunnskapsdepartementet om endringer i tilbudsstrukturen, som f.eks. kryssløp, etter søknad fra fag og bransjer.

Tabell 3 Oversikt over kryssløp fra ulike Vg1 til programområder for design og håndverk på Vg2, skoleåret 2015-2016

FRA VG1	TIL VG2
bygg og anleggsteknikk	design og trearbeid
helse- og oppvekstfag	aktivitør
elektrofag	ur og instrumentmaker
teknikk og industriell produksjon	børsemaker båtbyggerfag design og duodji design og gullsmedhåndverk design og trearbeid ur- og instrumentmaker smed

10 Per 1. mars 2015

11 Per 1. oktober 2014

12 Per 1. oktober 2014

13 Per 1. oktober 2014

Tabell 4 Oversikt over kryssløp fra Vg1 design og håndverk til programområder på Vg2 i andre utdanningsprogram for design og håndverk, skoleåret 2015-2016

FRA VG1	TIL VG2
design og håndverk	barne- og ungdomsarbeiderfag
	IKT servicefag
	industriell møbelproduksjon
	industrietekstil og design

2.1.1 Avlagte fag- eller svennebrev siste 7 år

I 2013/2014 var det totalt 14 968 lærlinger, 610 elever og 8099 praksiskandidater i Norge som bestod et fag- eller svennebrev. Av disse var 745 lærlinger, 57 elever og 52 praksiskandidater i utdanningsprogrammet for design og håndverk. I skoleåret 2013–14 viser statistikken at det var totalt 62 avlagte fag- eller svennebrev i 22 av de små verneverdige fagene. 21 av kandidatene var under 25 år og 41 over 25 år. 8 var registrert som elever, 46 som lærlinger og 8 som praksiskandidater.

Etter Kunnskapsløftet, og ut fra fylkenes registreringer og statistikk viser tallene for de 42 små tradisjonelle håndverksfagene at det i perioden 2007–2014 ble oppnådd ca. 190 fag- eller svennebrev i 30 av fagene. Bunadtilvirker, glasshåndverker, børsemaker, kostymesyer, filigranssølvsmed og urmaker er de fagene som har hatt flere enn ti avlagte fagprøver totalt de siste sju årene. I 18 av fagene var det ingen nye kontrakter i 2014, og for sju av dem har det ikke vært noen lærling på minst fem år. Dette gjelder bøkker, forgyller, gravør, håndbokbinder, nautisk instrumentmaker, sølvsmed og tredreier.

Av fylkene var det bare i Vest-Agder at det ikke ble tegnet noen nye lærekontrakter for små håndverksfag i 2014.

2.2 Tilbud utover videregående opplæring

I frivillige organisasjoner, særlig på tekstilfeltet og når det gjelder bygningsvern og fartøyvern, legges det ned et betydelig arbeid gjennom håndverksopplæringen. Dette er en viktig måte å ta vare på både den materielle og immaterielle kulturarven – gjennom den praktiske utøvelsen, videreføringen og forståelsen av veldig mange av fagene og teknikkene.

En av de første oppgavene utvalget valgte å prioritere i sitt arbeid var å lage et norgeskart over de opplæringstilbudene som fins for de små verneverdige fagene, og hvor de fins – både de formelle, uformelle og de ikke-formelle. Denne gjennomgangen var basert på utvalgsmedlemmenes kunnskaper på området.

Å kartlegge tilbudet i videregående opplæring er enkelt. Der har vi årlige statistikker og registreringer å ta utgangspunkt i. Det samme gjelder kartleggingen av tilbudet fagskoler og høyskoler. Å kartlegge hva som finnes av

Ikke-formelle opplæringstilbud

Studieforbundet kultur og tradisjon er Norges tredje største og deres største medlemsorganisasjon er Norges Husflidslag. De er den desidert største tilbyderen i Norge av opplæring for voksne i tradisjonelle håndverksfag. Mange av kursene har læringsmål som samsvarer med læreplanene i videregående opplæring. For eksempel modulopplæring i bunadtilvirkerfaget og håndveverfaget. I tillegg har de en rekke kurs som inneholder opplæring i teknikker og ulike deler av teknikker innenfor 20 av de små tradisjonelle håndverksfagene. Over 8000 deltok på slike kurs i 2015.

uformelle og ikke-formelle¹⁴ opplæringstilbud er langt vanskeligere. Her er det mange aktører og fagmiljøer som bidrar med ulike kurs av kortere og lengre varighet. Det kan være museer, bygningsvernssentre, bransjeorganisasjoner, verksteder, kulturakademier, studieforbund, festivaler, lokale historielag, husflidslag, stiftelser, lag og foreninger. Alle disse bidrar til at håndverkstradisjoner føres videre lokalt, regionalt og nasjonalt. Utvalget så raskt at det ville kreve mye tid og arbeid å danne et totalt bilde av situasjonen, og vi har derfor ikke gått nærmere inn på dette, men viser et eksempel fra tilbudene som Studieforbundet for kultur og tradisjon årlig gjennomfører og stipendiatorordningen til Norsk håndverksinstitutt.

Per i dag er det få tilbud på fagskolenivå¹⁵ for de små og verneverdige fagene. Så vidt utvalget er kjent med, er det bare ett, og det er innenfor ledelse og håndverk som tilbys av Veia¹⁶. Dette er en lederutdanning for håndverkere som fører til mesterbrev. Studiet gir kompetanse om ledelse, etablering og drift av egen håndverksbedrift. Studiet gir også fordypning i eget håndverksfag.

Per i dag er det mesterbrevutdanning for flere av fagene, totalt for 24 av de 42 små verneverdige fagene¹⁷. Formålet med mesterbrevordningen er å sikre status, styrke rekrutteringen og opplæringen i håndverksfagene, sikre etablering og sunn drift av bedriftene og ivareta forbrukernes interesser. Arbeidet med mesterbrevordningen er regulert i lov om mesterbrev i håndverk og annen næring av 1986. Nærings- og fiskeridepartementet forvalter loven, men har oppnevnt Mesterbrevnemnda¹⁸ som styre for ordningen.

Enkelte høyskoler legger i dag til rette for å skreddersy opplegg for personer med fag- eller svennebrev som har kvalifisert seg videre – enten gjennom påbygg til generell studiekompetanse eller gjennom en realkompetansevurdering der de har fått godkjent studiekompetansen. Disse studiestedene gir tilbud om et bachelor- eller masterprogram der håndverksutdanningen er en del av studiene.

Høyskolen i Telemark¹⁹ har et masterprogram i folkemusikk og tradisjonskunst/folkekunst. Dette er tilbud som kan knyttes til flere av de små verneverdige fagene med tre, metall og tekstil i videregående opplæring. Noen med en praktisk utdanning har også valgt å ta doktorgraden, hvor forskningsdelen har hatt sitt utspring i ulike sider ved håndverket.

Det er i tillegg etablert to mer varige tilbud på høyskolenivå: ett for tradisjonelt bygghåndverk og teknisk bygningsvern²⁰ og ett bachelor- og masterprogram for duodji²¹.

Ikke-formelle opplæringstilbud – fordypning i eget håndverk

I Statsbudsjettet for 2015 la regjeringen til rette for at den tidligere forsøksordningen for stipendiater i håndverk ble en fast ordning.

Stipendiatorordningen ved Norsk håndverksinstitutt gir håndverkeren mulighet til fordypning og økt kunnskap i sitt fag, gjennom praktisk tilnærming.

Stipendiaten skal bygge videre på fagets tradisjoner, og øke kunnskapen om og i det tradisjonelle håndverket.

Arbeidet i prosjektperioden dokumenteres, og resultatet av arbeidet skal formidles.

Stipendiatperioden munner ut i et større avsluttende arbeid.

¹⁴ Begrepene uformell og ikke-formell kompetanse er nærmere definert i [nasjonale retningslinjer for realkompetansevurdering av voksne i videregående opplæring](#)

¹⁵ Med fagskoleutdanning menes yrkesrettede utdanninger som bygger på videregående opplæring eller tilsvarende realkompetanse, og som har et omfang tilsvarende minimum et halvt studieår og maksimum to studieår (Lov om fagskoleutdanning §1).

¹⁶ <http://www.veia-fs.no/no/studietilbud/fagskole/ledelse-i-handverksfag/>

¹⁷ <http://www.mesterbrev.no/sok-om-a-bli-mester/mesterfagene/>

¹⁸ <http://www.mesterbrev.no/om-oss/mesterbrevnemnda/>

¹⁹ <http://www.hit.no/set/coursefilterfromlink/subjects/184277>

²⁰ <https://www.emweb.no/hist/node/32756/les>

²¹ <http://sammas.no/nb/taxonomy/term/3>

Norsk institutt for bunad og folkedrakt har i samarbeid med NTNU tidligere hatt tilbudet «Drakt og samfunn – bunad og revitalisering». Et annet eksempel er Universitetet i Bergen, som tidligere har hatt et tilbud i byggfag i samarbeid med Vestnorsk kulturakademi.

Samarbeid mellom høyskole/universitet og lokal kulturvirksomhet

Initiativet til å opprette Vestnorsk kulturakademi (VKA) vart teke av den dåverande Høgskulenemnda i Voss kommune hausten 1992. Det særeigne ved VKA som kulturakademi består i satsinga på handlingsboren kunnskap og kulturbasert næringsutvikling i ein regional samanheng. Teorigrunnlaget kjem frå høgskule- og universitetssystemet. Etter kvart er det utvikla fem ulike fag for vidareutdanning. *Vestlandet: region, kultur og tradisjon Byggeskikk i praksis I og II* med Universitetet i Bergen som fagansvarleg institusjon, *Tekstilkultur I og II* samt *Matkultur, entreprenørskap og regional utvikling*. Dei to sistnemnde har Høgskolen i Bergen som fagansvarleg institusjon. Studieforbundet kultur og tradisjon har hjelpt med delfinansiering. VKA har hatt totalt ca. 700 studentar frå 1992 til i dag.

2.3 De små verneverdige fagenes relevans i dagens arbeidsliv

Tradisjon og kulturarv knyttes ofte til omtalen av dagens små og verneverdige fag. Det kan derfor være interessant å se litt nærmere på når de ulike fagene ble etablert i Norge. Naturlig nok følger mange av fagenes etablering og utvikling samfunnsutviklingen generelt – som for eksempel overgangen fra et samfunn hovedsakelig av primærnæringer til et industri- og teknologisamfunn. Fagene påvirkes i stor grad av innflytelse fra Europa og i særlig grad fra Tyskland og håndverkstradisjonene der. Av de eldste fagene i Norge, som har mange likhetstrekk med måten yrkene blir utøvd på i dag, er det trebåtbyggeren og treskjærereren som holder i hevd, i yrker som har sine røtter tilbake til vikingtiden. Skomakerfaget ble etablert på ca. 1200-tallet. Flere fag oppstod i middelalderen med kristendommens voksende innflytelse, og vi fikk yrkesutøvere som for eksempel blyglasshåndverkeren og orgelbyggeren.

Nasjonalromantikken på 1800-tallet åpnet rommene for bunadtilvirkerfaget og filigranssølvmeden. Med de omfattende byggearbeidene i Norge fra midten av 1800-tallet og fram til århundreskiftet ble det mer og mer alminnelig å dekorere med takrosetter og lister i gips, og med det ble gipsmakeren en sentral håndverker.

Blant de 42 fagene som i dag omtales som små verneverdige fag, er det stor variasjon på hvor mange bedrifter og yrkesutøvere det er innenfor de ulike fagene. I tabellen under har vi har gjort noen enkle utvalg fra yrkesbeskrivelsene til Sekretariatet for små håndverksfag (SSV).

Gipsmakerfaget i Norge

Oppfinnelsen med gelatinformer var den direkte foranledningen til at gipsmakerne ble flittig brukt under de omfattende byggearbeidene i Norge fra midten av 1800-tallet og frem til århundreskiftet. Alminnelige boliger ble utsmykket med takrosetter og lister i gips, som vel er den delen av faget folk flest kjenner til. Til Norge kom utenlandske håndverkere for å utføre gipsmakerarbeid, og i foreningspapirer fra denne tiden finner vi mange navn av italiensk opprinnelse. I møtet mellom nordisk tradisjon og sydeuropeisk lynne kan vi lese om tallrike arbeidskonflikter. Nesten alle toneangivende norske arkitekter som virket frem til 1900 var utdannet i Berlin i Tyskland var de først ute med å sette faget i system, og fra Tyskland kunne norske entreprenører i forrige århundre bestille gipsdekor som katalogvare. Disse forholdene preger bybildet i Norge fremdeles, vi har en utpreget tysk tradisjon hva utsmykning av teglgårder angår, og gjør oss klart forskjellig fra gipsutsmykningen i f.eks. England.
Copyright © Gipsmakeriet

Vi tar forbehold om talldataene, blant annet fordi registreringene fremdeles kan være noe mangelfulle.

Figur 1 Eksempler på hvor mange bedrifter det er innen de små verneverdige fagene²²

ANTALL BEDRIFTER	1-5	5-10	15-20	25-30	30-50	100-200
	Bøkker	Gipsmaker	Blyglass	Trebåtbygger	Børsemaker	Strikkefaget*
	Forgyller	Kurvmaker	Treskjærer		Glasshåndverker	Skomaker*
	Gjørtler	Tredreier	Buntmaker		Salmaker	Keramiker
	Gravør		Filigransølvsmed		Smed	Møbeltapetserer
	Sølvsmed		Kostyme		Urmaker(verksted)	
	Herreskredder		Seilmaker		Bunad (50)	
	Bokbinder		Taksidermist		Håndvever	
	Modist					
	Optroniker					
	Orgelbygger					
	Repslager					
	Storur					

I kartleggingen som Econ Pöyry utførte i 2008, kommer det fram at utøverne av små verneverdige håndverksfag stort sett er verksteder (eventuelt med utsalg) som har færre enn fem ansatte. Rapporten beskriver konkurransesituasjonen for utøverne av disse fagene, og funnene viser at mange opplever konkurransen sterkest fra industri, import og hobbyhåndverkere. Konkurransen mellom utøvere innenfor samme fag oppleves som liten. Derimot oppleves konkurranse som viktig for å sikre tradisjoner, være til inspirasjon og bra for å utvikle gode fagmiljøer.

2.3.1. Hvem er kunden?

I yrkesbeskrivelsene til SSV framgår det til en viss grad hvem som er kunden, det vil si hvem som etterspør produkter eller håndverkstjenester fra de ulike håndverksfagene. De aller fleste fagene har private kunder/forbrukere som etterspør produkter – for eksempel en bunad fra en bunadtilvirker, en stamp fra en bøkker, en parykk fra en maskør- og parykkmaker og så videre.

I tillegg er det offentlige bestiller av produkter og tjenester fra utøvere i mange av fagene. For eksempel kan børsemakeren gjøre en jobb for Forsvaret, håndveveren for kommuner, kirker og museer, kostymesyeren yter tjenester for teatrene, salmakeren for buss, trikk og tog, taksidermisten arbeider for museer og

²² Kilde: Sekretariatet for små verneverdige fag (*mange utøvere, antagelig få med fagutdanning). Brønnøysundregisteret kan operere med andre tall.

undervisningssektoren, og møbeltapetsereren utfører restaureringsprosjekter for museer og lignende. Kunden er i tillegg ofte bedrifter, lag og foreninger som ønsker spesifikke produkter til gaver og ulike markeringer.

I kapittel 8 *Etterspørsel og marked* kommer vi nærmere inn på dagens marked, utfordringer og mulige virkemidler i fremtiden. Utvalget har blant annet gjennomført en liten markedsundersøkelse som angir noen tendenser og samtidig danner noe av grunnlaget for utvalgets anbefalinger.

KAPITTEL 3

3. Sentrale hindringer for opplæring i de små verneverdige håndverksfagene

Utvalget trekker i dette kapitlet fram de hindringene vi mener er avgjørende for om de små tradisjonelle fagene er bærekraftige i framtiden. Hindringene eller manglene er hovedsakelig knyttet til ett av de tre hovedoppgavene vi er bedt om å utrede: utdanningsstrukturen.

Kort oppsummert mener vi dette er hindringene (de beskrives nærmere i teksten under):

- Det mangler håndverksopplæring/praktiske ferdigheter i dagens grunnskole
- Lærere og rådgivere i grunnskolen og videregående opplæring mangler tradisjonell håndverksfaglig kompetanse.
- Det mangler godt utstyrte verksteder og læremidler for å kunne gi elevene i grunnskolen et godt tilbud i de tradisjonelle håndverksfagene
- Lærefagene tilsløres og gjør det vanskelig for elevene å velge det faget de ønsker. Opplæringen i dag er preget av bred inngang på Vg1 og få reelle tilbud på Vg2
- Det mangler fag og læreplaner for viktige tradisjonsfag og teknikker i videregående opplæring
- Det mangler lærebedrifter for de små verneverdige fagene.
- Dagens forskrifter og lovverk hindrer rekruttering av voksne over 25 år til de små verneverdige fagene.
- Karrieremuligheter og videreutdanning for en håndverker er mangelfull
- Fagene har lav status blant offentlige og private forbrukere
- Fagene mangler et «talerør». Mange av fagene er ikke tilknyttet en bransjeorganisasjon.
- Både private og offentlige bestillere mangler kompetanse om de små verneverdige fagene.
- Offentlige anbudsbetainger er for krevende for små enkeltpersonforetak eller små bedrifter, slik at de har små muligheter for å tilby sine håndverkstjenester.

3.1 Utdanningsstrukturen

Samfunnsutviklingen har i lang tid rettet seg stadig mer mot det «digitale», noe som også preger hverdagen og fritiden til barn og unge. Dette har ført til at mange har lite erfaring med – eller et fjernt forhold til – å bruke ulike typer håndverktøy. Utfordringene framover blir blant annet å gi elever i grunnskolen innsikt og ferdigheter i hvordan håndverkere arbeider, hvor de har arbeidsplassen sin, og hva de produserer. Skal dette lykkes, må praktisk arbeid bli en integrert del av opplæringen. Gjennom aktiv opplæring, bruk av materialer og håndverksteknikker og besøk i håndverksbedrifter kan barn og unge fra tidlig alder få interesse for fagene. Det kan igjen føre til at de velger håndverksfag som en framtidig yrkesvei.

En endring av læreplanen for kunst og håndverksfag, og måten den blir tolket på, har ført til at det blir satset mindre på praktiske ferdigheter i faget. Dette – i tillegg til den manglende håndverkskompetansen hos lærere – gjør at elevene går ut med mangelfulle ferdigheter i håndverksfag. Ikke sjelden klager lærebedriftene over at elevene de tar imot i prosjekt til fordypning og i lære, mangler praktiske ferdigheter. Faglig råd for design og håndverk tar også opp dette i sin redegjørelse om utviklingen.

Stadig flere grunnskoler mangler spesialrom for de praktiske fagene (sløydsal, håndarbeidssal, skolekjøkken mm.). Det er kjent for utvalget at også mange videregående skoler har mangler når det gjelder verksteder og utstyr til håndverksfag.

Hva vil skje om vi ikke har bunadtilvirker som lærefag?

Uten formell opplæring i faget vil følgende skje:

- Faget mister sin yrkesstatus.
- Det blir vanskeligere å finne kvalifiserte håndverkere til hel- og delproduksjon av bunader.
- Vi mister rekrutteringen til tekstilhåndverket, og den immaterielle kunnskapen om bunadsproduksjonen går tapt.
- Vi mister raskt kunnskapen om lokale tradisjoner og bunadens særegenhet.
- Vi får raskt en økning i produksjonen av hele eller deler av bunader i lavkostland, og vi får raskt flere useriøse aktører som tilbyr standardiserte typer som forflater vår nasjonale kulturarv.
- Vi vil få en sterk forringelse og tap av vår kollektive bunad og folkedrakttradisjon.

At faget er et lærefag, har gitt mange faglig trygghet og stolthet i arbeidet med – og kunnskapen om – materialer, teknikker og tradisjoner knyttet til bunaden.

Som beskrevet i kapittel 2 varierer tilbudet innenfor utdanningsprogrammet design og håndverk (DH) fylkeskommunene imellom. Alle fylkeskommunene har tilbud om Vg1 DH, mens det er stor forskjell på antall og omfang på Vg2-nivå. Dette viser at fylkeskommunene har utfordringer når det gjelder å legge til rette for opplæring i de små verneverdige fagene. Årsaken til dette er både svakt rekrutteringsgrunnlag, manglende lærerkompetanse, dårlig verkstedkapasitet på skolene og liten tilgang på lærebedrifter. I tillegg har elevene for lite kunnskap om hvor fleksible valgmuligheter de har når de går fra Vg1 til Vg2. Det er lagt til rette for flere kryssløp, men de er lite kjent.

Det manglende opplæringstilbudet i de små verneverdige fagene gjør det vanskeligere for Norge å følge opp sine forpliktelser etter UNESCO-konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven. Gjennom konvensjonen har det norske samfunnet også et stort ansvar for å ta vare på og føre videre de tradisjonelle håndverksfagene.

Mange av de bedriftene som driver innenfor fagene i dag, er enkeltpersonforetak som har for dårlig administrativ kapasitet og økonomi til å ta imot lærlinger. I tillegg viser undersøkelser at flere bedrifter mener de ikke har mulighet til å ta på

seg all opplæringen alene. Flere av bedriftene som i dag er lærebedrifter, mener at det er belastende å måtte betale arbeidsgiveravgift på lærlinglønnen²³.

Regelverket fører til forskjellsbehandling i videregående yrkesopplæring. Dersom den utdanningssøkende er under 25 år og fortsatt har rett til videregående opplæring, får han eller hun med fagutdanning større økonomiske tilskudd og muligheter for læreplass enn en voksen over 25 år som har gjort et omvalg og har brukt opp retten sin. Statistikk viser at tallet på utdanningssøkende og lærlinger over 25 år eller mer som søker seg til et av de små og verneverdige fagene, stiger. Dette er en utfordring fordi de økonomiske insitamentene og fylkenes tilbud i all hovedsak prioriterer å legge til rette for ungdom i alderen 16 – 19 år.

²³ Kilde: Norsk håndverksinstitutt

Videregående opplæring bygger på et tett samarbeid mellom partene i arbeidslivet og utdanningsmyndighetene. Få av de små tradisjonelle håndverksfagene er en del av partssystemet eller er medlem i en organisasjon. Fagene har mange interessenter i mange miljøer. De preges av å være lite samordnet og mangle felles talerør når sentrale temaer og endringer som berører disse fagområdene, skal drøftes.

Utvalget mener at en sentral hindring for satsinger som angår små verneverdige håndverksfag, er samfunnets oppfatning av håndverksfagenes verdi og betydning. For å sikre en bredere rekruttering må holdningene til yrkesfagene endres. De rådene elevene får i grunnskolen, kan være avgjørende for valg de tar senere. Holdningsendringen gjelder ikke bare rådgivningstjenesten, men også lærerne, som er viktige formidlere og holdningsskapere for elevene.

Det må være mulig å få til en utdanning i tradisjonshåndverksfagene som er kvalitativt likeverdig med utdanningen i de teoretiske fagene. Karrierestigen må starte i barnehagen, og deretter gå gjennom barne- og ungdomsskolen og videregående opplæring slik at den gir elevene muligheter for gå fagskole og ta bachelor-, master- og doktorgrad. Tilbudene i de små og verneverdige fagene er i dag lite oversiktlige og mangler tydelig struktur. Det er liten koordinering mellom de tilbudene som fins. Ansvar for å sette tilbudene ut i livet, er pulverisert. Karriereveiene for håndverkere i de små og verneverdige fagene er således særdeles utydelige.

Det er en utfordring at dagens tilbud og nyetablering av fagskoler er avhengig av en finansieringsordning hvor bransjenes hovedorganisasjoner er sentrale bidragsyttere. Det gjør det vanskelig å etablere tilbud med små og svake bransjer som ikke har en organisasjonstilknytning.

Ett eksempel på en ny hindring for opplæring i de små verneverdige håndverksfagene på høyskolenivå

I 2015 gjennomførte NOKUT et tilsyn med hvordan høyere utdanningsinstitusjoner samarbeider med eksterne aktører. Tilsynet avdekket at flere av fagtilbudene ikke oppfylte kravet om at minimum 50 prosent av et årsverk skal utføres av tilsatte i hovedstillingen ved det samarbeidende universitetet/høyskolen. Som en følge av tilsynet har NOKUT krevd at minimumskravet skal oppfylles. Det innebærer at formaliteter rundt tilsettingsforhold kan komme til å veie tyngre enn kvaliteten i fagkompetansen. Dette gjelder blant annet fagtilbud knyttet til dans, gjenstandskulturarv, tekstilfag og byggfag. Konkrete eksempel på tilbud som er blitt lagt ned som en konsekvens av dette, er «Drakt og samfunn» som var et samarbeid mellom NTNU og Norsk institutt for bunad og folkedrakt. Et annet tilbud som også ble berørt, var «Byggfag» som var et samarbeid mellom Vestnorsk kulturakademi og Universitetet i Bergen, og som hadde eksistert i 16 år. Disse tilbudene kan ikke lenger tilbys som høyskoletilbud.

3.2 Dagens kriterier for om et fag er lite og verneverdig

De små og verneverdige fagene i videregående opplæring har særlige utfordringer på grunn av det relativt store antallet fag og det lave antallet søkere. Dette er utfordrende både når det gjelder tilrettelegging av opplæringen og mulighet til å bevare fagene. Samtidig har fagene et begrenset, men jevnt rekrutteringsbehov. Utvalget konstaterer at det mangler fag- og læreplaner for viktige tradisjonsfag og teknikker i videregående opplæring. Når det gjelder kulturminnevern og etterspørselen etter håndverkere innenfor bygningsvern og restaurering, ser utvalget at behovet for håndverkskunnskap stadig øker. Det er behov for håndverkere i flere av dagens små og verneverdige fag, som smed, gipsmaker, møbeltapetserer og gjørtler, men også for håndverkere som kan spesialiserte teknikker som kommer inn under større fag. Et eksempel på det er kunnskap om lafting, som i dag ikke er en del av

opplæringen i tømrerfaget på videregående nivå. Et annet eksempel er broderi, som ikke dekkes i bunadtilvirkerfaget.

3.3 Etterspørsel og marked

Vi vet at det i dag er mange aktører som ønsker og er på jakt etter rett kompetanse til ulike prosjekter. Spesielt er dette kjent innenfor bygningsvernområdet. Det er dessverre slik at prosjekter ofte kan gjennomføres uten nødvendig kompetanse hos både eier, arkitekt, forvalter og håndverker. De som etterspør håndverkstjenester trenger kunnskap for å gjøre de rette valgene, slik at kvaliteten blir god. Det er viktig med riktig kompetanse for å kunne løse oppgavene sammen og gi prosjektet en verdi.

Både eiere, forvaltere, rådgivere, myndigheter, entreprenører og håndverksbedrifter mener det er en utfordring at deres behov i stor grad ikke blir dekket fordi man mangler håndverkere som har kunnskap om de tradisjonelle håndverksfagene. Det påstås at det er behov for å etterutdanne ca. 7000 håndverkere for å få kompetansen opp på det nivået man trenger innenfor bygningsvern og rehabilitering.²⁴

Bedrifter innenfor de små verneverdige fagene opplever at det er vanskelig å komme i posisjon ved offentlige innkjøp, anbud og restaureringsoppdrag, selv om det åpenbart er behov for deres tjenester. Enkeltpersonforetak og små bedrifter kan oppleve forarbeidet og prosessene med å delta i anbudsrunder for offentlige anskaffelser som tunge og krevende. Dette er en stor utfordring for næringen.²⁵

²⁴ Kilde: Div. innlegg på seminaret Utviklingsnett i regi av Riksantikvaren og Kulturminnefondet, 8.–9.2.2016, <http://www.kulturminnefondet.no/content/1358243560/Se-Utviklingsnett-her>

²⁵ Kilde: Norsk håndverksinstitutt

KAPITTEL 4

4. Utvalgets anbefaling til fremtidig utdanningsstruktur for de små tradisjonelle håndverksfagene

Utvalget har i de foregående kapitlene kort beskrevet dagens situasjon for de små verneverdige håndverksfagene og de utfordringene vi mener de står overfor. Vi retter oppmerksomheten mot at det i de sju siste årene bare har vært oppnådd ca. 190 fag- og svennebrev. **Målet for anbefalingene fra utvalget er å doble omfanget.** Dette får ingen omfattende økonomiske konsekvenser for utdanningssystemet.

Våre anbefalinger videre følger de tre hovedoppgavene vi er bedt om å utrede: utdanningsstrukturen i kapittel 4, kriteriene i kapittel 5 og forvaltningen av opplæring i fagene i kapittel 6.

Utvalget drøftet tidlig i sitt arbeid å endre navnet på faggruppen *små verneverdige fag*.

Utvalget mener at begrepet *tradisjonelle håndverksfag* er et mer dekkende begrep enn verneverdige fag. Dette begrepet brukes allerede i flere sammenhenger, ikke minst i oppfølgingen av UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven. Fra og med dette kapitlet går derfor betegnelsene «små verneverdige fag» ut og blir erstattet av begrepene «tradisjonshåndverk» og «små tradisjonelle håndverksfag».

Utvalget har ikke drøftet om noen av de 42 små og verneverdige fagene bør ut av tilbudsstrukturen. Det er Faglig råd for design og håndverk, i samarbeid med fagene og bransjene, sitt ansvar å vurdere dette.

Vi vil imidlertid fremme forslag til endringer som vi mener gjør tradisjonsfagene mer bærekraftige, møter etterspørselen bedre og gjør Norge i stand til å oppfylle sine forpliktelser ifølge UNESCO-konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven.

I korte trekk er dette utvalgets anbefalinger:

- Håndverksfagene må styrkes på alle nivåer i opplæringen.
- Lærerkompetansen i håndverksfagene i grunnskolen må styrkes, læremidlene oppdateres, og veiledning, oppfølging og vurdering av elever og læringer må bli bedre.
- Etablere stipendieordninger til læringer, studenter, lærere, sterke fagpersoner og tradisjonsbærere
- Flere lokale håndverkere og tradisjonsbærere må få anledning til å ta imot besøk for å bedre kunne formidle kunnskapen sin i det miljøet der håndverket faktisk utføres.
- Det må legges bedre til rette for at praktiserende håndverkere kan være veiledere gjennom hele skoleløpet.

- Tilbudet om utdanning i de små tradisjonelle håndverksfagene må opprettholdes som en del av den offentlige tilbudsstrukturen.
- Etablere nasjonale prøvenemnder.
- Opplæringen må gjøres mer tilgjengelig for voksne utdanningssøkende.
- Hvilke løsninger som kan tilfredsstille de små tradisjonelle håndverksfagenes behov for et fagskoletilbud, må utredes nærmere.
- Det er sentralt i arbeidet framover med å ta vare på og utvikle videre de små tradisjonelle håndverksfagene at de blir en del av mesterbrevordningen.
- Mulighetene for å ta høyere utdanning må utvikles videre.

4.1 Styrking av håndverksfag i opplæringen

Håndverksfagene må styrkes på alle nivåer i opplæringen fra barnehage til høyskole. I NOU 2015:8 Om fremtidens skole²⁶ («Ludvigsenutvalget») står det blant annet at det ikke kan forventes at elever velger praktiske og estetiske fag dersom de ikke får erfaringer med dem i grunnskolen. Utvalget støtter dette utsagnet og mener at det er viktig at barn allerede i tidlig alder får møte håndverksfagene. Møter barna håndverket i barnehagen, skolen og SFO, har de fått et grunnlag for å forstå håndverk og en lyst til å skape noe med hendene. Vi mener at interessen for tradisjonelle yrkesfag legges når barn og unge får muligheten til å arbeide med ulike materialer som tre, tekstil, metall og leire. Forskning viser også at en variert skolehverdag der barn og unge får mestre praktiske oppgaver, gjør det lettere for dem å mestre de såkalt teoretiske fagene.

Arenaer der barn møtes i fellesskap, er – i tillegg til grunnskolen – barnehagen, SFO og kulturskolen. På alle disse arenaene er det viktig at det legges til rette for tradisjonshåndverksfagene. Kjennskap til lokale håndverkere og lokalt tradisjonshåndverk er stikkord. For å vekke barnas interesse for tradisjonshåndverk må det legges til rette for at ansatte og fagansvarlige kan skaffe seg kunnskap om de mulighetene som fins lokalt og regionalt, slik at de kan trekke dette inn i opplæringen.

Utvalget foreslår at ferdigheter i praktisk håndverk blir etablert som en av de grunnleggende ferdighetene i grunnskolen. Dette vil styrke statusen til håndverksfagene og elevenes praktiske ferdigheter.

4.2 Kvalitet i opplæringen

Kvalitet i opplæringen er et omfattende tema og kan inneholde mange momenter. Utvalget har valgt ut noen områder som vi mener er viktige for vår gjennomgang og våre anbefalinger når det gjelder de små tradisjonelle håndverksfagene. Vi har trukket fram lærer- og instruktørkompetansen, elevens møte med tradisjonsbæreren, fleksible verktøy for vurdering, læremidlene og behovet for nasjonale prøvenemnder.

4.2.1 Lærerkompetansen i grunnopplæringen

Lærerkompetansen er helt avgjørende for at barn og unge skal få nødvendig kunnskap om og praktisk erfaring med material- og verktøybruk. Et viktig perspektiv er at kunnskap om tradisjonshåndverk ikke bare skal inspirere framtidens håndverkere, men også framtidens marked og kvalitetsbevisste forbrukere. Derfor må det stilles krav til kompetansen hos dem som skal undervise i tradisjonelle håndverksfag.

Kompetanse er tema som er belyst i flere tidligere rapporter. *Det Europæiske Regionsudvalgs udtalelse – På vej mod en integreret tilgang til kulturarv i Europa 111. plenarforsamling 2015* henviser til at det er viktig å «identifisere kvalifikasjonsbehovene og forbedre uddannelse af fagfolk på kulturarvsområdet». Festervoll, (2008), omtaler at kulturhåndverkene har liten eller ingen plass i grunnskolen og at det er manglende fokusering på kunst- og håndverksfaget i allmennlærerutdanningen. Hun viser til at det i tidligere generasjoner var vanlig at barn og unge hadde familiemedlemmer som var håndverkere, og at håndverk derfor var en naturlig del av hverdagen. I dag er

²⁶ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-8/id2417001/>

ansvaret for opplæring i håndverksfag flyttet til skolene. Utvalget vil derfor understreke hvor viktig det er at de som skal lære opp framtidens håndverkere, har utøvende kompetanse i fagene og ikke bare kjenner til fagene de skal undervise i.

Det er mange utfordringer knyttet til kompetanse, noe også Anne Bamford bekrefter i kartleggingen «Kunst- og kulturopplæring i Norge» (2011)²⁷. Her trekker vi fram følgende sitater: «Det er stor mangel på faglærere og lærere med kompetanse innenfor de estetiske fagene i grunnskolen» og «Det er manglende kompetanse blant lærere i grunnskolen i kunst- og kulturfagene». Hun skriver også: «Det er vanskelig å finne kvalifiserte lærere i de estetiske fagene». Rapporten til Bamford konstaterer at det er et stort behov for å forbedre lærerutdanningen for grunnskolelærere.

Kompetansen til instruktører og lærere i videregående opplæring er viktig for å kunne gi elevene god opplæring i tradisjonshåndverksfagene.

For at elevene og framtidige lærlinger skal få direkte kunnskap om fagene, foreslår utvalget at det gis stipender til lærere som utdanner seg innenfor tradisjonshåndverksfagene. Lærerne må få opplæring i fagene, og denne opplæringen kan utøvere i faget gi. Videre foreslår utvalget at det opprettes stipender til sterke fagpersoner («ambassadører») og tradisjonsbærere som kan oppsøke (eller bestilles av) barnehager, kulturskoler, grunn- og videregående skoler. Samtidig må det i større grad legges til rette for at flere lokale håndverkere og tradisjonsbærere får anledning til å ta imot besøk, slik at de bedre kan formidle sin kunnskap i det miljøet der håndverket faktisk utføres. Formålet er å øke bevisstheten om og vekke interessen for tradisjonshåndverket.

Utvalget foreslår at det legges til rette for at håndverkere kan tas i bruk som veiledere, og at håndverkere kan få tilbud om å styrke sin pedagogiske kompetanse der det anses som nødvendig. For eksempel kan det etterutdanningstilbudet som fylkene gir til faglige ledere, instruktører og prøvenemnder²⁸, utvides til også å gjelde tradisjonsbærerne.

4.2.2 Elevens møte med tradisjonsbæreren

Utvalget mener at potensialet for å benytte lokale håndverkere i undervisningen er underutnyttet. I grunnskolen møter elevene kunst- og håndverksfaget allerede fra første skoleår. I praksis er det gode muligheter for å integrere kunnskap om og erfaring med de tradisjonelle håndverksfagene ved at kompetansemålene i læreplanene åpner for lokal tilpasning av aktiviteter.

Gjennom for eksempel «Den kulturelle skolesekken»²⁹ har elevene og skolene mulighet til å oppleve og gjøre seg kjent med mange kunst- og kulturuttrykk – deriblant kulturarven³⁰ – og samarbeide om dette med lokale håndverkere og tradisjonsbærere.

Et godt eksempel på tilgjengelige kulturminner og ulike håndverk lokalt er våre kirkebygg. Ikke bare er byggene i seg selv interessante, men de har inventar og dekorasjoner som representerer tradisjonshåndverket – for eksempel sølvsmeden, gjørtleren, blyglassmesteren, orgelbyggeren, smeden, forgylleren, møbeltapetsereren, storurmakeren, repslugeren, treskjæreren, veveren og gipsmakeren. Ta kirkebyggene i bruk i undervisningen som vår felles håndverkshukommelse og dokumentasjon!

4.2.3 Veiledning av elever og lærlinger

For de små tradisjonelle håndverksfagene, hvor det er få utøvere og tradisjonsbærere, bør det legges mer til rette for digitale løsninger for veiledning og oppfølging av elever og lærlinger. Det er store avstander i Norge, og derfor

²⁷ http://www.kunstkultursenteret.no/wips/236187409/module/articles/smlid/1605986433/smTemplate/Les_mer_nyheter/template/2013-en-kolonne/

²⁸ http://www.udir.no/Utvikling/Etterutdanningsmaterieell_FY/

²⁹ <http://www.denkulturelleskolesekken.no/>

³⁰ Utvalget legger til grunn at kulturarv i DKS styrkes og tas vare på videre i den nye strukturen: <http://www.denkulturelleskolesekken.no/nyheter/2016/1/13/den-kulturelle-skolesekken-legges-om>

må digitale løsninger benyttes i større grad, jf. forslaget fra Karriereveiledningsutvalget som leverte sin delrapport om «Karriereveiledning i en digital verden» til kunnskapsministeren i oktober 2015.³¹

4.2.4 Læremidler

Det må sikres at det fins oppdaterte læremidler for lærefagene i tradisjonshåndverk. For noen av fagene er det gitt støtte til utvikling av læremidler, men dette er på langt nær tilstrekkelig. Med den fleksibiliteten og «skreddersømmen» som er nødvendig for å utdanne framtidens tradisjonshåndverkere, er det åpenbart behov for å satse på utvikling og digitalisering av læremateriell for Vg1, Vg2 og Vg3.

Behovet for læremidler underbygges av Anne Bamford, som viser til at *«lærerne mener de trenger bedre lærings- og veiledningsmaterieell for å kunne undervise i kunst- og kulturfagene»* og *«i skolene er det en utbredt oppfatning at det er mangel på godt undervisningsmaterieell innenfor kunstfagene»*.

4.2.5 Nasjonale prøvenemnder

I dag er det fylkeskommunen som har ansvaret for å gjennomføre fag- og svenneprøver i alle lærefag. Gjennomføringen foregår vanligvis i den bedriften der lærlingen har hatt opplæringen sin. Dersom prøven blir gjennomført i lærebedriften, skal prøven tilpasses virksomheten i bedriften. Fylkeskommunen oppnevner og administrerer prøvenemndene, som skal bestå av minst to medlemmer som har formell faglig kompetanse om fagområdet, og som – så langt det er mulig – har oppdatert arbeidslivserfaring i faget. Fylkeskommunen skal sikre at prøvenemndene har tilfredsstillende vurderingsfaglig kompetanse, og er ansvarlig for å heve kompetansen og etterutdanne medlemmene i prøvenemndene.

Medlemmene i prøvenemndene må vanligvis være eksterne og ikke hentes fra lærebedriften eller skolen der kandidaten har fått opplæring. Dette kan være en utfordring for tradisjonshåndverksfagene, som har få utøvere.

Når det gjelder de små fagene, samarbeider fylkeskommunene ofte ved å oppnevne en prøvenemnd for flere fylkeskommuner. Det må etableres en fellesarena for prøvenemndene som bidrar til å sikre kvaliteten på oppgavene og gjennomføringen av fag- og svenneprøvene.

Utvalget foreslår at prøvenemndene i tradisjonsfagene skal være nasjonale for å sikre lik vurdering, relevans til faget og kvalitet i fag- og svenneprøvene. Utvalget foreslår at prøvenemndene skal bestå av én til to faste medlemmer og ett lokalt ad hoc-medlem for å sikre at kandidaten får relevante oppgaver. En etablering av nasjonale prøvenemnder bør utredes nærmere da vi vet at det kan være ulike behov innenfor de ulike fagene. For eksempel er det for tekstilduodjifaget og bunadtilvirkerfaget naturlig å ha medlemmer som kjenner de særegne, regionale tradisjonene rundt de ulike draktene.

4.3 Karriereveier for dem som ønsker en utdanning innen tradisjonshåndverk

Siden det også i framtiden mest sannsynlig er få utdanningssøkere til hvert enkelt av de små tradisjonelle håndverksfagene, er det fortsatt nødvendig å ha en stor grad av fleksibilitet i utdanningen. En framtidig struktur for å utdanne tradisjonshåndverkere må legge til rette for «skreddersøm» og individuelle opplæringsløp.

Flere utredninger de siste tiårene har fremmet krav om at elever og lærlinger som har gjennomført en fagutdanning, skal få sin kompetanse verdsatt på lik linje med dem som valgte en studieforberedende utdanning³². De praktiske håndverksfagene og academia har vært sett på som to helt atskilte verdener med få – om noen – likhetspunkter. Det har den senere tiden vært rettet oppmerksomhet mot denne ulikheten i ulike medier under stikkordet «de manuelle». Temaet har sitt utspring i hvordan håndverkerne på den ene siden opplever å bli forstått og akseptert av akademikere, og hvordan de på den andre siden opplever at utdanningen og mulighetene deres ikke blir verdsatt. Utvalget mener at det nå er på høy tid at praktisk utdanning av håndverksferdigheter sidestilles med

³¹ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing--delrapport-karriereveiledning-i-en-digital-verden/id2460187//>

³² NOU 2008: 18 Fagopplæring for framtida, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2008-18/id531933/?ch=1&q=>

studieforberedende utdanning og gir lik verdsetting – tilsvarende det musikk, dans og drama har i dag. Det er også viktig at de som ønsker det, skal kunne bygge sin fagutdanning opp til doktorgradsnivå.

Nedenfor skisserer utvalget noen mulige strukturer med anbefalinger.

4.3.1. Videregående opplæring

Utvalget mener at det er viktig at de små tradisjonelle håndverksfagene fortsatt er en del av den offentlige tilbudsstrukturen og blir opprettholdt på videregående opplæringsnivå. Utvalget mener dessuten at disse tilbudene bør gjøres bedre kjent og bli lagt godt til rette og gjort attraktive for voksne som søker utdanning.

Utvalget mener at den fleksibiliteten som fins i dagens opplæringssystem, fortsatt må være et mulig alternativ. Denne fleksibiliteten åpner for at eleven kan tegne lærekontrakt tidlig i opplæringsløpet, enten som vekslingsmodell eller rett etter avsluttet ungdomsskole («0 + 4» - modellen). Dette mener utvalget vil bidra til at eleven/lærlingen får en faglig fordypning tidlig, og mer tid til å praktisere i et valgt håndverksfag

Utvalget har i tillegg diskutert om deler av opplæringen i tradisjonsfagene – for eksempel i bunadtilvirkerfaget eller treskjærerfaget – kan inngå i dagens tilbud på Vg1 for å gjøre elevene bevisste på fagenes egenart allerede det første året på videregående. Dette kan medføre at elever som ønsker en utdanning i disse fagene, lettere kan velge fagene i prosjekt til fordyping i Vg1 og Vg2.

I kapittel 8 kommer vi nærmere inn på forslag til fag og fagområder som det må vurderes å opprette nye Vg2-programområder i. Vi kan ikke se at dagens videregående opplæring tar godt nok hånd om behovet for tradisjonell håndverkskunnskap.

Som nevnt tidligere mener vi at det er en viktig forutsetning for en kvalitativ god utdanning i tradisjonshåndverkene at opplæringen blir gitt av fagpersoner med høy kompetanse på de ulike fagområdene. Disse fagpersonene blir ofte betegnet som tradisjonsbærere og har solid erfaring på sine spesialfelt. Eksempler på slike spesialfelt kan være lafting på bygningsvern-området, broderiteknikker på tekstilområdet, og bruk av glassperler på duodji-området³³.

Det er i dag mulig for elever å gjøre noen omvalg og blant annet velge kryssløpsmuligheten mellom de yrkesfaglige utdanningsprogrammene i overgangen fra Vg1 til Vg2. Utvalget mener at dette potensialet ikke utnyttes fullt ut. Det må åpnes for flere slike muligheter, slik at flere kan velge seg til de små tradisjonelle håndverksfagene dersom de i framtiden skal ligge inn under utdanningsprogrammet design og håndverk. Et eksempel på et slikt

Hva mener en tradisjonsbærer om dagens tilbudsstruktur for tradisjonshåndverkene?

For min del dreg eg den konklusjonen at kunnskapen innafor tradisjonelle uttrykksformer, kunnskapsfelt og yrke er altfor omfattande til at ei opplæring kan følgje dei ordinære laupa i ei yrkesopplæring. I staden lyt vi vurdere andre modellar.

Mest nærliggjande er å sjå på opplæringa i idrott og musikk. For desse yringsformene er vi alle samde om at det er viktig å starte tidleg, - helst før vi er fylte 10 år. Vi lyt også øve mykje. På vidaregåande nivå har vi musikkliner og idrettsliner. Dei gjev ein lettversjon i allmennfag og ei solid fordjuping i linjefaget. Innafor timeplanen kan det dreie seg om 12 timar. Dertil er det føresett trening i minst 12 timar til i laupet av veka. Etter avslutta vidaregåande er det i musikkfag og idrottsfag normalt med minst 3 års utdanning fram mot ein bachelor.

No er det oppretta studium i utøvande bygningshandverk ved Høgskolen i Sør-Trøndelag. Såleis er det på tide å få ein underbygning til dette studiet. Tilsvarende studium i fleire tradisjonsfag er det rimeleg at vert oppretta. Tradisjonsmat er eit stort felt. Tradisjonar i jordbruk, hagebruk og skogbruk like eins. Det er svært mykje kunnskap vi kan misse, dersom vi ikkje på aktiv måte held han oppe (Sitat: Jon Bojer Godal)

³³ Duodji/duodje/duedtie = samisk tradisjonelt håndverk

kryssløp er at eleven går fra Vg1 bygg og anleggsteknikk til Vg2 båtbygger. I tillegg må eleven få god informasjon om denne muligheten.

Som vi vil gå nærmere inn på i kapittel 5, må vi sikre en bærekraftig framtid for opplæringen i de små tradisjonelle håndverksfagene. Utvalget foreslår blant annet at staten skal ha ansvaret for å koordinere opplæringen, og at det etableres regionale sentre som skal samarbeide med staten og legge til rette for opplæringen. Utvalget foreslår videre at dagens landsdekkende tilbud og landslinje- og friskoletilbud som eksisterer for de små tradisjonelle håndverksfagene, må kunne fortsette som aktører i samspillet med de regionale sentrene og «klyngene» vi omtaler i kapittel 5.

4.3.2 Voksne i fag- og yrkesopplæringen

Som vi har beskrevet i kapittel 2, tilbyr ulike studieforbund formell, ikke-formell og uformell opplæring rettet mot voksne. I tillegg viser innspill som utvalget har fått fra de private skolene som har tilbud i de små tradisjonelle håndverksfagene, at de fleste eller mange av deres elever er voksne.

Vi vet også at flere av dagens museer, fartøyvernssentre, bygningsvernssentre, institutter, akademier, stiftelser osv. har kortere og lengre ikke-formelle kurs som er spesielt lagt til rette for voksne med erfaring fra et håndverk eller en teknikk. Mange av tilbudene gjennomføres i god kombinasjon med daglig arbeid innenfor et tradisjonshåndverk. Utvalget mener at disse tilbudene bør føres videre, og at det er bra med det mangfoldet vi har på dette feltet.

Statistikk sier oss at mange av de utdanningssøkere til de små tradisjonelle håndverksfagene i videregående opplæring er voksne. Utvalget mener at fordi det totale antall søkere er så lavt, kan ikke alder har betydning for rett til utdanning innen de små tradisjonelle håndverksfagene. Utvalget mener at voksne og dagens rettighetslever må sidestilles. Utvalget mener at dette er en helt nødvendig endring av dagens regelverk dersom man skal lykkes med å øke søkningen til de små tradisjonelle handverksfagene.

De som har voksenrett til videregående opplæring, har en lovfestet rett til å bli realkompetansevurdert.³⁴ Dersom dagens regelverk blir stående, mener utvalget at voksne utdanningssøkere til tradisjonshåndverkene skal – i motsetning til i dag – ha rett til gratis realkompetansevurdering.

4.3.3 Fag- og høyskole

Opplæring i tradisjonsfagene krever lengre tid til spesialisering enn det som er mulig innenfor tidsrammene i dagens videregående opplæring/skole. Utvalget har diskutert muligheter for spesialisering gjennom å utvikle moduler som eventuelt kan kombineres med yrkesaktivitet. Slik spesialisering eller fordypning kan for eksempel tilbys innenfor fagskolesystemet.

Det er fagskoler som i lang tid har hatt studietilbud som bygger på et fag- eller svennebrev. De som søker seg til disse tilbudene, har ofte ønsket et faglig teoretisk studium som grunnlag for å søke seg videre enten til faglærerutdanningen på høyskolenivå, eller til en utdanning som kvalifiserer til lederstilling i håndverksbedrifter, eller som grunnlag for en faglig praktisk fordypning.

Utfordringen for de små tradisjonelle håndverksfagene er at det i dag ikke fins noen tilbud på fagskolenivå som direkte bygger videre på et fag- eller svennebrev i disse fagene. Som beskrevet i kapittel 3 er det i tillegg en utfordring at de fleste fagene mangler tilknytning til en bransjeorganisasjon. Med dagens finansieringsordning er man avhengig av bransjetilhørighet for å kunne opprette et fagskoletilbud. Utvalget anbefaler derfor at dette må utredes for å finne løsninger som kan tilfredsstille de små tradisjonelle håndverksfagenes behov for et fagskoletilbud. Utvalget mener at modellen som nylig er utviklet for bygningsvern³⁵, og som er et samarbeid mellom Riksantikvaren, bygg- og anleggsbransjen og Fagskolen Innlandet, kan overføres til flere fagområder, eksempelvis

³⁴ <http://www.vilbli.no/?Artikkel=021462>

³⁵ <http://fagskolen-innlandet.no/studiekategori/1/24>

tekstilfagene. Ved fravær av en bransjeorganisasjon er det nødvendig at den offentlige finansieringen økes tilsvarende.

Som nevnt i kapittel 2 legger enkelte høyskoler og universiteter i dag til rette for å skreddersy opplegg der personer med fag- eller svennebrev og som enten har kvalifisert seg gjennom påbygg til generell studiekompetanse eller har blitt realkompetansevurdert, har fått godkjent studiekompetansen.

Utvalget mener at fleksibiliteten i høyskolesystemet iallfall til en viss grad er god nok til å legge til rette for høyere utdanning i tradisjonshåndverk. Men mulighetene må utvikles videre og gjøres langt bedre kjent enn tilfellet er i dag.

4.3.4 Mesterbrevutdanningen

Mesterbrevutdanningen³⁶ er under utvikling. Mesterbrevnemnda er blant annet i ferd med å ferdigstille et arbeid med nye læreplaner og ny opplæringsmodell for mesterbrevet. Studiet tas på deltid over to år. Modellen har tre fagområder, bedriftsledelse (60 prosent), faglig ledelse (40 prosent) og faglig fordypning (20 prosent) i lærefag. Modellen er slik at bedriftsledelse strekker seg over ett år på deltid, mens faglig ledelse og faglig fordypning (til sammen) strekker seg over det andre året på deltid, med en fordeling på henholdsvis ca. 60/40 på faglig ledelse og faglig fordypning. Det nye er at mesterbrevet vil inneholde en faglig fordypning i eget fag – en dokumentasjonsoppgave som skal resultere i en mesteroppgave³⁷. Dette vil gi en høyere kompetanse i faget. I dag er det studieforbundet Folkeuniversitetet som har tilbudet, men fra høsten 2017 vil Vea³⁸ inngå i et pilotprosjekt og utvide sitt studietilbud «Ledelse og håndverk» til også å tilby de to andre fagområdene (faglig ledelse og faglig fordypning).

I dag er det slik at fag som ønsker å inngå i mesterbrevordningen, selv må søke om dette. Som nevnt i kapittel 2 er 24 av de små verneverdige fagene med i ordningen i dag. Det siste faget som ble godkjent, var kostymesyerfaget i 2014.

Utvalget ser positivt på at mesterbrevordningen endres ved å inkludere en faglig fordypning. Vi mener at ordningen bør utvides ytterligere ved å gjeninnføre «mesterstykket», med en større andel av faglig fordypning. På denne måten vil man både imøtekomme behovet for flere fagskoletilbud innenfor tradisjonshåndverksfagene, og gi håndverkerne et godt grunnlag for å etablere egen bedrift.

I arbeidet videre med å ta vare på og utvikle de små tradisjonelle håndverksfagene er det viktig at de blir en del av mesterbrevordningen.

³⁶ <http://www.mesterbrev.no/sok-om-a-bli-mester/mesterutdanningen/>

³⁷ Mesteroppgave gis bare i de fagene som ikke er bygg- og bilfag.

³⁸ <http://www.vea-fs.no/no/om-vea/>

KAPITTEL 5

5. Utvalgets forslag til kriterier og kjennetegn for om et fag er verneverdig

Å foreslå endringer i kriteriene (jf. kapittel 2) henger tett sammen med arbeidet med å sikre en god forvaltning av de små tradisjonelle håndverksfagene i Norge. Utvalget anbefaler at forvaltningen av opplæringen i disse fagene endres. I kapittel 6 forklarer vi det nærmere. Men vi kan allerede her stadfeste at arbeidet med tradisjonshåndverkene finner politisk støtte i flere konvensjoner som Norge har ratifisert. Konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven av 2003 er sentral, men også UNESCOs konvensjon om å verne og fremme et mangfold av kulturuttrykk av 2005 (ratifisert i 2007) etablerer en felles, internasjonal plattform for å utvikle og iverksette kulturpolitiske tiltak. Denne konvensjonen stadfester blant annet medlemslandenes rett til å vedta og gjennomføre en kulturpolitikk som legger til rette for et mangfold av kulturuttrykk. Gjennom målrettede tiltak vil vi sikre at kunnskapen blir holdt ved like og ført videre til nye generasjoner.

Utvalget har derfor lagt flere av UNESCO-konvensjonene til grunn for vår gjennomgang av dagens kriterier. Vi har drøftet hvilke kriterier vi mener skal danne grunnlaget for å komme på listen over små tradisjonelle håndverksfag i framtiden. Som tidligere nevnt har vi ikke drøftet enkeltfag spesielt, men viser til kapittel 8 om behovet for kompetanse i framtiden.

Vi utdyper nærmere våre anbefalinger til endringer av kriteriene i dette kapitlet, men de er i korte trekk:

- Navnet på faggruppen endres fra små verneverdige fag til små tradisjonelle håndverksfag (jf. kapittel 4).
- Fag og teknikker som i dag hører hjemme under andre yrkesfaglige utdanningsprogram enn design og håndverk må kunne innlemmes i ordningen.
- Tilskuddsordningen må bli et effektivt verktøy for å videreføre kunnskap i fagene og å møte etterspørsel og behov i markedet.
- Andre hensyn enn antall nye lærekontrakter over en tre års periode må legges til grunn når man skal vurdere om et tradisjons håndverksfag skal utløse særskilte økonomiske støtteordninger.

Dagens kriterier henger tett sammen med opplæringstilbudet og forutsetningene for å sikre et bærekraftig tilbud over tid. Som beskrevet i kapittel 4 mener utvalget at opplæringen fortsatt må være i et formalisert system. Derfor mener vi at kriteriet «*Faget er en del av tilbudsstrukturen for videregående opplæring eller er godkjent som et forsøk*», skal videreføres.

UNESCO-konvensjonene favner bredere enn dagens rammer for «små og verneverdige fag». Etterspørselen etter tradisjonshåndverkere er stor på områder som i dag ikke omfattes av fagene på listen over små verneverdige fag (jf. kapittel 8). Skal ordningen kunne bli et effektivt verktøy for å nå mål knyttet til konvensjonene, samtidig som den gjør det mulig å møte etterspørselen, må den kunne innlemme fag og teknikker som i dag hører hjemme under

andre yrkesfaglige utdanningsprogram enn design og håndverk. I tillegg er potensialet for etterspørsel viktig å ta med seg i vurderingene om et fag skal stå på listen for tradisjonelle håndverksfag.

Utvalget ser det som en utfordring at dagens liste over tradisjonshåndverksfag i stor grad reguleres ut fra antallet nye lærekontrakter i løpet av en treårsperiode. 15 nye lærekontrakter over tre år er et marginalt omfang.

Som beskrevet i kapittel 2 viser statistikken at enkelte fag ikke har hatt en eneste lærekontrakt på mange år. Andre fag har hatt en liten, men stabil rekruttering målt i antall avlagte fag- eller svenneprøver. I kapittel 8 kommer vi nærmere inn på markedets behov for de små tradisjonelle håndverksfagene, men vi kan allerede her konstatere at det fins miljøer som etterspør kompetansen, tjenestene og produktene i alle disse fagene. Andre fag har over tid tangert grensen for å stå på listen og står i fare for å falle ut – og noen fag er tatt ut av listen.

Kriteriet som tallfester et gitt antall nye lærekontrakter per år over en gitt periode, må endres. Antallet nye lærekontrakter per år sier i seg selv ikke om rekrutteringen til faget er god eller god nok, om kompetansen i faget er i ferd med å forsvinne, eller om faget og bransjen nå er sterk nok til at bedriftene som tar imot lærlinger, ikke trenger et ekstra tilskudd. Som nevnt i tidligere kapitler vet vi at de fleste av bedriftene i denne faggruppen er små, og ofte enkeltpersonforetak. Vi tror ikke dette vil komme til å endre seg vesentlig i framtiden. Tilskuddsordningen til lærebedriftene er derfor avgjørende for tilgangen på læreplasser i disse fagene.

Utvalget anbefaler å videreføre den særskilte tilskuddsordningen til lærebedriftene for de små tradisjonelle håndverksfagene. Samtidig mener vi det er flere hensyn som må tas når man skal vurdere om et fag skal utløse særskilte økonomiske støtteordninger ut over dette. Vi mener også at støtten kan graderes.

Verne-, støtte og oppfølgingstiltak bør graderes ut fra en vurdering av

- fagets eget behov
- om tiltaket sikrer og viderefører tradisjonell håndverkskunnskap innenfor fagene
- arbeidslivets verdsetting av faget, også utover markedsverdi og kommersiell verdi
- potensialet for etterspørsel
- om tiltaket følger opp UNESCO-konvensjonen om vern av den immateriell kulturarv

Utvalget anbefaler at følgende punkter skal være framtidens kriterier for om et fag skal stå på listen over tradisjonshåndverksfag:

- Faget er en del av tilbudsstrukturen for videregående opplæring eller er godkjent som et forsøk.
- Faget skal ivareta tradisjonelle håndverksfaglige teknikker, materialer, metoder og bruksmåter for verktøy.
- Faget er en viktig del av vår felles kulturarv

KAPITTEL 6

6. Utvalgets forslag til organisering av de små tradisjonelle håndverksfagene

For å sikre en bærekraftig framtid for opplæringen i de små tradisjonelle håndverksfagene foreslår utvalget at staten påtar seg det økonomiske og faglige ansvaret for de små tradisjonelle håndverksfagene.

Begrunnelsen for det er:

- Det vil sikre Norges forpliktelser i henhold til UNESCO-konvensjonene for de fagene som anses som en del av vår kulturarv, og for de fagene som kan ivareta og vedlikeholde våre kulturminner. I tillegg vil de fagene som ikke er direkte knyttet til dette, bli ivaretatt på en bedre måte enn i dag.
- Det vil motvirke det mangelfulle og svært varierende tilbudet som fylkeskommunene i dag gir innenfor utdanningsprogrammet design og håndverk. Det er få tilbud på landslinjer og landsdekkende linjer, og tilgangen på læreplasser er liten. Vi har begrenset oversikt over lærerkompetansen og tradisjonsbærerne. Dette er åpenbare utfordringer som fragmenterer arbeidet med å ta vare på de tradisjonelle håndverksfagene og vår immaterielle kulturarv.
- Vi erkjenner at det i dag er flere lokale, regionale og nasjonale miljøer som arbeider med forvaltning av kulturarv og kulturminner, formidling, opplæring og næringsvirksomhet. Men satsingen er spredt og de er så lite koordinert at ansvaret for å ta vare på, utvikle og føre videre vår immaterielle kulturarv er pulverisert. Få, om noen, har oversikt over helheten.

For å få til en samlet og bedre oversikt over og koordinering av de små tradisjonelle håndverksfagene anbefaler utvalget at:

- Staten overtar det direkte økonomiske ansvaret for forvaltningen av de tradisjonelle håndverksfagene (omtales nærmere i kapittel 7)
- Det etableres et nasjonalt koordineringsledd
- Det opprettes sentre på regionalt nivå med en administrativ og samordnende funksjon. Sentrene bør fortrinnsvis plasseres i et eksisterende fagkompetansemiljø som allerede får statlig, fylkeskommunal eller kommunal støtte til sin virksomhet. Dette betyr at man bygger videre på godt etablerte og gode miljøer som allerede fins.

6.1. Nasjonalt koordineringsledd

Opgaven til det nasjonale koordineringsleddet blir å administrere og koordinere tiltak for å iverksette de statlige retningslinjene som må gjøres gjeldende for tradisjonsfagene.

Utvalget foreslår at hovedoppgavene til dette koordineringsleddet blir å

- etablere regionale sentre som ivaretar og tilrettelegger for opplæring i de tradisjonelle håndverksfagene. Dette statlige leddet definerer ansvarsområder og plassering av og antallet regionale senter.
- koordinere oppgavene til de regionale sentrene ved hjelp av tildelingsbrev
- ivareta nasjonalt og nordisk samarbeid.
- ha et nasjonalt faglig ansvar for læreplaner og opprettelse av nasjonale prøvenemder.
- ha ansvar for å forvalte finansiering og støtteordninger

Utvalget mener at det er Kunnskapsdepartementet som skal ha hovedansvaret for det nasjonale koordineringssentret. For å etablere en felles forståelse for og satsing på å ta vare på og føre videre tradisjonelle håndverksfag er det imidlertid viktig å etablere et forpliktende samarbeid med Kulturdepartementet, Nærings- og fiskeridepartementet og Klima- og miljødepartementet

Aktuelle samarbeidsoppgaver er

- å vurdere hvilke tradisjonelle håndverksfag som skal ivaretas med statlige støtteordninger
- å vedta hvilke retningslinjer som skal gjelde for det nasjonale koordineringsleddet og de regionale sentrene
- å holde oversikt over relevante samarbeidsmuligheter på internasjonalt plan som vil bidra til at Norge på en god måte følger opp UNESCO-konvensjonen om vern av immateriell kulturarv³⁹ og artikkel 14

Utvalget foreslår at oppgaven til det nasjonale koordineringsleddet legges til Utdanningsdirektoratet.

6.2. Regionale sentre

For å ta vare på, legge til rette og utvikle videre opplæringen i de små tradisjonelle håndverksfagene foreslår utvalget å opprette sentre på regionalt nivå fire–fem steder i landet. Mandatet må knyttes til fagopplæring i de små tradisjonelle håndverksfagene.

Det er behov for en tettere dialog mellom aktørene som i dag tar hånd om opplæringen og fagutøvelsen i de små tradisjonelle håndverksfagene – både når det gjelder det formelle og det ikke-formelle opplæringstilbudet. Utvalget mener at regionale sentre gir svar på flere av de utfordringene som opplæringen i tradisjonshåndverksfagene står overfor. De har vi beskrevet tidligere i rapporten.

Utvalget mener at regionale sentre vil bidra til at opplæringstilbudene blir mer oversiktlige og bærekraftige. Kunnskapen om hva som er mulig, blir lettere tilgjengelig når oversikten over den samlede kompetansen i én region samles i regionale sentre. Utvalget understreker at de regionale sentrene ikke skal ha en faglig, utøvende rolle, men konsentrere seg om tilretteleggingsoppgavene, se under. Utvalget har valgt å kalle de ulike formelle og ikke-formelle aktørene rundt et regionalt senter for en «klynge», se figur 2. De som trenger kunnskapen, er først og fremst de utdanningssøkende, men også næringslivet, offentlige myndigheter og markedet (kundene). Vi mener at denne organiseringen vil føre til at fagkompetansen i tradisjonshåndverkene føres videre og styrkes på en god måte.

Utvalget mener at de regionale sentrene blir viktige for den lokale tilhørigheten og forankringen og at sentrenes mest sentrale oppgaver vil være å jobbe for individuell tilrettelegging, samarbeid, nettverksbygging og møteplasser. De regionale sentrene blir en møtearena og vil kunne fungere som et viktig koordinerende ledd.

6.2.1 Antall sentre

Utvalget har inngående drøftet om det ville være tilstrekkelig å etablere ett nasjonalt senter. Vi har kommet til at kravet om oversikt over eksisterende tilbud og nærhet til utdanningssøkere i alle aldre, behovet for individuell «skreddersøm» og nærhet til mangfoldet av samarbeidsaktører (se figur 2), tilsier at det bør etableres flere sentre.

³⁹ Jf. forpliktelsene Norge har påtatt seg for å verne den materielle og immaterielle kulturarven (UNESCOS verdensarvkonvensjon i 1972 og UNESCOs-konvensjonen om vern av den immaterielle kulturarven i 2003)

Det vil kunne gi en langt mer bærekraftig organisering av opplæringen i de tradisjonelle håndverksfagene enn det ett nasjonalt senter ville kunne makte. Utvalget mener at det vil være behov for fire–fem regionale sentre.

6.2.2 Sentrenes oppgaver

De regionale sentrene skal ha en administrativ og samordnende funksjon. Utvalget antar at det i utgangspunktet er behov for mellom to og fire ansatte ved hvert senter. For å gi synergi til sentrene anbefaler utvalget at de regionale sentrene fortrinnsvis bør plasseres i et eksisterende fagkompetansemiljø som allerede får statlig, fylkeskommunal eller kommunal støtte til sin virksomhet. Dette betyr at man bygger videre på godt etablerte og gode miljøer som allerede fins.

De regionale sentrene bør få stor frihet til å organisere seg ut fra lokale forhold. Det nasjonale, koordinerende leddet gir retningslinjer og føringer gjennom årlige tildelingsbrev.

Utvalget foreslår at de regionale sentrene ikke skal ha fagansvar for opplæring i bestemte enkeltfag, men ha ansvar for å koordinere opplæringen på lik linje med et opplæringskontor^[1]. Et regionsenter kan ha spesialkompetanse om et fagfelt, men senteret skal i prinsippet ha ansvaret for alle fag som til enhver tid betegnes som små tradisjonelle håndverksfag. Det betyr at senteret skal ha et ansvar for å ivareta et tverrfaglig interessefelleskap; på tvers av fagene og i samarbeid med de andre sentrene. Som nevnt tidligere må det nasjonale koordineringsleddet definere behovet for antall sentre, plassering, omfang og innhold.

Utvalget har for øvrig ikke tatt stilling til om det eksisterende Sekretariatet for små håndverksfag og håndverksregisteret som Norsk håndverksinstitutt tar hånd om, bør ha en forsterket rolle i den videre organiseringen av de regionale sentrene.

Utvalget har videre drøftet flere alternativer for hvilke oppgaver et regionalt senter skal ta hånd om, og kommet fram til noen sentrale punkter.

De regionale sentrene skal:

- være bindeledd mellom regionen og det nasjonale koordineringsleddet
- være opplæringskontor for lærebedrifter for de små tradisjonelle håndverksfagene i regionen, dvs. ha et ansvar for administrativ oppfølging av lærlinger og lærebedrifter, påta seg administrative oppgaver for små lærebedrifter og etablere samarbeid mellom bedrifter innenfor fagene
- ha oversikt over alle samarbeidsparter i regionen, klyngen (se senere omtale), operere fleksibelt og legge til rette for «skreddersøm» for elever og lærlingers individuelle opplæringsbehov
- sørge for tett dialog med alle aktørene i klyngen, og styrke de enkelte fagmiljøene
- være en aktiv pådriver og oppsøkende tilrettelegger for formidling og opplæring i de små tradisjonelle håndverksfagene i regionen, møte elever og lærlinger, innhente tradisjonsbærere og legge til rette for kurs og være nyskapende og framtidsrettet
- ha nær kontakt med fylkeskommunene i sin region, inngå avtaler med fylkeskommunen om å benytte tilbud på Vg1- og Vg2-nivå og skape møteplasser på alle nivåer
- sikre god kommunikasjon som fremmer både enkeltfag og næringsmuligheter lokalt, og være et sted som kunder kan henvende seg til
- ha oppdatert oversikt over tradisjonsbærere og sterke fagpersoner som kan benyttes til formidlingsarbeid og opplærings- og veiledningsaktiviteter lokalt og regionalt
- administrere og organisere aktuelle økonomiske støtteordninger, som for eksempel tiltak knyttet til lærebedrifter, utdanningsstipend og stipendordninger for tradisjonsbærere
- bistå Norsk håndverksinstitutt i arbeidet med å oppdatere det nasjonale håndverksregisteret

^[1] <http://www.udir.no/Tilstand/Forskning/Rapporter/NIFU/Opplaringskontorene---et-avgjorende-bindeledd-i-organisering-av-norsk-fag--og-yrkesopplaring/>

De regionale sentrene kan i særskilte tilfeller arrangere kurs, for eksempel i samarbeid med en bedrift, en tradisjonsbærer eller et studieforbund. Selve opplæringen i et fag skal ikke skje på sentrene, men sentrene skal trekke i trådene, kjøpe opplæringstjenester og samarbeide med aktørene i klyngen.

6.2.3 Samarbeidsaktører - klyngen

Utvalget har laget en skisse til et regionalt senter og de aktuelle samarbeidsaktørene – klyngen – rundt et slikt senter, se figur 2.

6.2.4 Hvor skal sentrene plasseres?

Utvalget mener at museene kan være egnet til å ta hånd om senterfunksjonen. Når utvalget spesielt trekker inn museene så handler det om at staten allerede bidrar med betydelige støtteordninger til dem og at de med noen enkle grep kan «huse» et regionalt kompetansesenter. I tillegg mener utvalget at bygningsvernssentre, fartøyvernssentre, institutter og eksisterende opplæringskontor som har kompetanse på dette feltet er velegnede. Andre aktuelle institusjoner kan være kulturarvinstitusjoner som for eksempel teater, opera og kirker.

Utvalget anbefaler at erfaringene fra Akershus fylkeskommune og deres arbeid med de små tradisjons håndverksfagene og etableringen av opplæringskontoret Kulturringen, tas med i det videre arbeidet.

Om Kulturringen i Akershus

Kulturringen i Akershus er i dag et opplæringskontor og et samarbeidstiltak mellom opplæring, næring og kultur i Akershus fylkeskommune. Resultatet av dette samarbeidet er – foruten opplæring – at tradisjoner blir tatt vare på og bedrifter blir etablert. Kulturringen har det totale opplærings- og arbeidsgiveransvaret for lærlingene. Opplæringen forankres i den enkelte lærebedriften. I Kulturringen får lærlingen anledning til å delta i lærlingforum, på kurs og på studieturer. Fra oppstarten i 1989 og fram til i dag har Kulturringen hatt ca. 150 lærlinger fordelt på 40 små tradisjonelle håndverksfag.

Kulturringen fikk en god mottakelse blant museene i Akershus da den ble etablert i 1989. Det at Kulturringen kom på banen, bidro også til en enklere hverdag for små håndverksbedrifter. Utfordringen for mange av dem lå nettopp i det at de var små, og enpersonsbedrifter fikk problemer med rekrutteringen. Fra 2007 har de vært konsolidert som en avdeling i Stiftelsen Akershusmuseet og har eget sekretariat og daglig leder.

Kulturringen er under stadig utvikling og tilpasser seg virksomhetens behov. I dag har de ca. 20 lærlinger årlig, med nesten like mange lærebedrifter. Søkingen er enda større, men begrensningen i antallet lærlinger hvert år avhenger av de gjeldende økonomiske rammene.

Figur 2 Regionalt senter og klyngen

KAPITTEL 7

7. Utvalgets anbefaling til virkemidler i forvaltningen av de små tradisjonelle håndverksfagene

Forslagene fra utvalget når det gjelder å etablere et nasjonalt koordineringsledd og regionale sentre, innebærer både en omfordeling og en forsterkning av tilskudd og støtteordninger for de små tradisjonelle håndverksfagene.

Utvalget har ikke gått grundig gjennom alle tilskuddsordningene. Siden det ikke var del av utvalgets mandat, har vi ikke kartlagt omfanget av tilskuddsordninger som er rettet inn mot denne faggruppen. Derimot har vi gått igjennom gjeldende støtteordninger for å se hva som eventuelt kan utvikles videre og forsterkes for å ta hånd om de utfordringene som de små tradisjonelle håndverksfagene står overfor i framtiden.

For å sikre en bærekraftig framtid for de tradisjonelle håndverksfagene foreslår utvalget at staten overtar det fulle, økonomiske og faglige ansvaret for fagene. Dette innebærer at staten blir økonomisk og faglig ansvarlig for

- å etablere og yte driftsmidler til regionale sentre
- de særskilte støtteordningene til lærebedrifter som overføres direkte via de regionale sentrene (kapittel 7.1)
- å tilføre midler til regionale sentre for å «kjøpe» tjenester fra ulike aktører i klyngen
- å etablere en egen statsstipendordning for tradisjonsbærere på lik linje med statsstipendordningen for kunstnere
- å etablere en utdanningsstipendordning for elever, lærlinger og studenter (kapittel 7.2)
- å etablere et verdiskapingsprogram som sikrer en bærekraftig utvikling av de små tradisjonelle håndverksfagene (kapittel 7.3)

7.1 Tilskudd til lærebedrifter

I kapittel 5 om kriteriene for om et fag er et tradisjonshåndverksfag eller ikke, gir utvalget noen anbefalinger når det gjelder den særskilte tilskuddsordningen for de små tradisjonelle håndverksfagene. Vi gjentar her at tilskuddsordningen er et effektivt verktøy og virkemiddel for å sikre at kunnskap i og om tradisjonelle håndverksfag blir ført videre. Den sikrer også at flere bedrifter kan ta imot lærlinger, og gjør det mulig å møte etterspørselen og behovet som er i markedet.

Som nevnt i tidligere kapitler vet vi at de fleste av bedriftene i denne faggruppen er små, og ofte enkeltpersonforetak. Vi tror ikke dette kommer til å endre seg vesentlig i framtiden. Tilskuddsordningen til lærebedriftene er derfor avgjørende for tilgangen på læreplasser. Utvalget anbefaler å føre videre den særskilte

tilskuddsordningen til lærebedriftene for de små tradisjonelle håndverksfagene, men med noen endringer. Samtidig mener vi det er flere hensyn som må tas når man skal vurdere om et fag skal utløse særskilte økonomiske støtteordninger utover dette.

Utvalget forslår følgende endringer av dagens tilskudd til lærebedriftene i tradisjonsfagene:

- Aldersgrensen for basistilskudd 1 og 2 fjernes.
- Tilskudd følger elev og lærling.
- Dagens stimuleringsstilskudd til nye bedrifter må opprettholdes og kan styres direkte inn mot bedrifter i tradisjonsfagene.
- Det må gis tilskudd til bedriftene når de tar imot elever fra Vg1 og Vg2 i prosjekt til fordypning. Mange av bedriftene innenfor de små tradisjonelle håndverksfagene er enkeltpersonforetak med til dels små inntjeningsmuligheter og en sårbar produksjon.

Utvalget har videre drøftet virkemidler som kan sikre mer fleksible støtteordninger og samtidig bærekraft over tid. Dette kan være særskilte tiltak for spesielt utsatte kompetanser og fag. Utvalget foreslår:

- Et ekstra tilskudd innføres til *de mest sårbare* fagene, som har få yrkesutøvere og særlig lav rekruttering.

7.2 Stipendordninger for elever, lærlinger, studenter og tradisjonsbærere

Utvalget mener at Statens Lånekasse må sikre gode utdanningsstipendordninger for elever, lærlinger og studenter i alle aldre som tar utdanning i små tradisjonelle håndverksfag. Dette vil gjøre rekrutteringen og karriereveiene for disse fagene enklere og mer attraktive.

Utvalget anbefaler videre at dagens statsstipendiatsordning som forvaltes av Kulturdepartementet i større grad tilgodeser utøvere i tradisjonshåndverk. I tillegg bør man vurdere å opprette en egen kategori for videreføring og utøvelse av tradisjonshåndverk under dagens ordning «Statens kunstnerstipend», som forvaltes av Kulturrådet.

7.3 Verdiskapingsprogram

Som tidligere nevnt foreslår utvalget at den beste måten å koordinere de ulike virkemidlene på, er å etablere ett nasjonalt koordineringsledd og fra fire til fem regionale sentre. Et nært samarbeid mellom disse sentrene er en forutsetning for å lykkes. At staten tar over ansvaret vil også gjøre det enklere å gjennomføre en felles satsing på et verdiskapingsprogram for de små tradisjonelle håndverksfagene.

Et verdiskapingsprogram for tradisjonshåndverkene må forankres i verdiskaping i lokalmiljøet og i regionene, og baseres på potensialet som ligger i den immaterielle kulturarven – både faste kulturminner og levende kulturarv, og der tradisjonsfag inngår. Dette vil føre til tettere kobling til næringsutvikling og skape bedre grobunn for markedsandeler for små fag.

Det er flere eksempler på verdiskapingsprogram hvor staten har hatt en hovedrolle med å bidra til lokal og regional utvikling for et felt, et område eller en næring. Utvalget mener at

Riksantikvarens erfaring med programmer på feltet for kulturminnevern

Siden 2006 har Riksantikvaren satset stort på verdiskaping med utgangspunkt i kulturarven. Målsettingen for verdiskapingsarbeidet er å bruke kulturarven til det beste for befolkningen, næringslivet, lokalsamfunnet og regionene. Økt kunnskap om verdiskaping gir større muligheter for at kulturminnene blir tatt vare på.

Erfaringene fra arbeidet og alle prosjektene med verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet (2006–2010) kan være til nytte for forvaltningen. Fra og med 2016 vil Riksantikvaren integrere verdiskapingstankegangen i sitt ordinære arbeid uten å utlyse spesielle prosjektmidler. Vårt mål er at verdiskaping skal bli en integrert del av kulturminneforvaltningen

det for tradisjonshåndverksfagene er aktuelt å se nærmere på Riksantikvarens erfaringer med programmer på området for kulturminnevern, eller på Landbruksdepartementets programmer for småskala matproduksjon⁴⁰ og Norsk tre⁴¹.

⁴⁰ https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/LMD/Vedlegg/Brosjyrer_veiledere_rapporter/Verdiskapingsporgr_Matprod_030101.pdf

⁴¹ <http://www.ostforsk.no/publikasjoner/evaluering-av-verdiskapingsprogrammet-for-bruk-og-foredling-av-trevirke-treprogrammet/>

KAPITTEL 8

8. Etterspørsel, marked og behovet for kompetanse i framtiden

Utvalget ble i mandatet oppfordret til å belyse utfordringer knyttet til koordinering på etterspørselssiden. Hvordan kan man utvikle grunnlaget for et mer robust arbeidsmarked for de tradisjonelle håndverksfagene / de verneverdige fagene? Hvilke virkemidler fins i dag som kan bidra til å øke etterspørselen? Hvilke virkemidler kan utvikles for å øke etterspørselen?

Utvalget har drøftet noen av de overordnede spørsmålsstillingene. Vi har tatt utgangspunkt i utvalgsmedlemmenes erfaringer på feltet, informasjonen som lå i yrkesbeskrivelsene utarbeidet av SSV, og Econ-rapporten. I tillegg har vi gjennomført en enkel markedsundersøkelse som ble sendt ut via utvalgets medlemmer og deres nettverk.

Markedsundersøkelsen ble gjennomført siste uken i januar 2016 og ble sendt til ca. 70 mottakere (se vedlegg). Undersøkelsen var i form en anonym Questback-tilbakemelding med åtte spørsmål, hvor respondentene skulle huke av for ulike svaralternativer. Det var mulig å komme med noen utfyllende kommentarer. Vi fikk inn 30 svar. Utvalget er naturligvis klar over begrensningene ved en så lite omfattende undersøkelse, men mener at svarene gir en pekepinn om situasjonen⁴².

Kort oppsummert viser resultatene dette:

- Både offentlige bestillere og private kunder etterspør tjenester og produkter fra de små tradisjonelle håndverksfagene. Enkelte av fagene har en større etterspørsel spesielt i det private markedet enn andre. Bunadsproduksjonen har mange produsenter og kunder i det private markedet, mens gjørtleren og sølvsmeden som retter seg mer mot restaurering, har en mindre etterspørsel. Håndveverfaget er et eksempel på produsenter som retter seg mot både offentlige bestillere og det private markedet ved at de produserer materialer til kirketekstiler, utsmykkinger og bunader.
- Det er behov for håndverkstjenester når det gjelder vedlikehold og reparasjon i offentlige virksomheter. Andre tjenester er ofte knyttet til reproduksjon, konsulenttjenester i forbindelse med prosjektplanlegging, nyproduksjon, idéutvikling, spisskompetanse og ivaretaking av en kulturarv eller et kulturminne.
- Det er etterspørsel etter alle fagene som i dag står på listen over små verneverdige fag. Det vil også være behov for disse i framtiden. Best respons i vår markedsundersøkelse fikk vi på fagene som kan knyttes til bygningsvern – som smed, gjørtler og sølvsmed – for ta vare på inventar i kirkebygg.
- Det er fagområder og kompetanse de har behov for, men som det er vanskelig å finne eller som det ikke er tilgang til. Dagens tømrere har for eksempel lite kunnskap om lafting når de skal restaurere laftede

⁴² Ca. 71 prosent av dem som svarte, var fra offentlig virksomheter som bestillere av håndverkstjenester og produkter, og/eller innenfor kultur/museum. I overkant av 10 prosent var fra stiftelser eller lag, og 18 var private næringsdrivende.

bygg. Tradisjonelle blikkenslagere og dekorasjonsmalere som behersker gamle maleteknikker, er en mangelvare. Og for tekstilfagene er det en utfordring at det mangler vevere som kan veve stoffer til bunad.

- Kvaliteten på produktet skårer høyest når tilbydere av håndverkstjenester vurderes. Dernest kommer at håndverkeren har god faglig kunnskap på sitt fagområde. Pris og om håndverksbedriften er en lærebedrift, er minst viktig.
- Når det gjelder hva som skal til for at kundene skal kjøpe flere tjenester fra utøvere av tradisjonelle håndverksfag, er tilfanget av håndverkere viktig, mens prisen på tjenestene ikke er avgjørende.
- Undersøkelsen viser at det kan være utfordringer knyttet til offentlige anskaffelser for enkeltpersonbedrifter og små bedrifter i tradisjonshåndverksfagene. Dette kommer vi nærmere inn på under punktet om virkemidler og anbefalinger.

Sitat fra en av respondentene:

Uansett om det er jordbruksfag, hagebruk eller bygningsfag, er det færre og færre som skjønner det tradisjonelle handverket og metoden å skjøtta landskap/hus på. Det gjeld både bruk av materialar, gamle planter, reiskapar og utføring av handverket. Det er stor forskjell til den moderne, rasjonelle måten å driva på i dag, og den moderne måten kan få store øydeleggjande konsekvensar for kulturminne og verneverdige bygningar/kulturlandskap.

8.1 Utvalgets anbefalinger til utvikling av virkemidler som kan bidra til å øke etterspørselen

Spørsmålet om hvilke virkemidler som kan utvikles for å øke etterspørselen, må sees i en større sammenheng. Utvalget mener at etterspørselen henger tett sammen med de anbefalingene vi har gitt tidligere om statens ansvar, regionale sentre, støtte- og tilskuddsordninger og utvikling av et verdiskapingsprogram. Utover dette mener utvalget at det er sentralt at

- dagens regelverk med krav om bruk av lærlinger ved anbud eller offentlige innkjøp endres, fordi det ikke bidrar til mer aktivitet for de små bedriftene og enkeltpersonforetakene
- anbudsbetaingelser gjøres enklere slik at også enkeltpersonforetak og små bedrifter kan delta
- den offentlige og private bestillerkompetansen blir bedre på alle nivåer
- det opprettes en ordning tilsvarende KORO⁴³ (Krav til offentlig utsmykning) for å øke bruken av tradisjonshåndverkere, lærlinger og studenter i små tradisjonelle håndverksfag i offentlige prosjekter
- tradisjonelle håndverksfag synliggjøres mer i ulike typer media
- de regionale sentrene anbefaler lærebedrifter for å øke rekrutteringen av nye lærebedrifter
- håndverksregistrene utvikles videre

I punktene 8.1.1 og 8.1.2 har utvalget valgt å utdype rollen til offentlige bestillere og håndverksregistrene noe nærmere

⁴³ <http://koro.no/>

KORO – Kunst i offentlige rom

KORO har som hovedoppgave å sikre at flest mulig skal kunne oppleve kunst av høy kvalitet i offentlige inne- og uterom over hele landet. Dette ansvaret ivaretas gjennom at de produserer, forvalter og formidler kunstprosjekter ved skoler, universiteter, politiske institusjoner, rettslokaler, kontorbygg, fengsler, kulturhus, jernbanestasjoner, helse- og omsorgsinstitusjoner, militærleire, rådhus, regjeringsbygg, asylmottak, ambassader og andre offentlige anlegg.

KORO har et overordnet forvaltningsansvar for kunst levert av KORO i statlig sammenheng. Dette innebærer at KORO skal holde oversikt over kunsten, påse at den blir godt ivaretatt og gå aktivt inn med råd og veiledning om forvaltningen av kunsten.

Siden starten i 1977 har KORO gjennomført over 900 kunstprosjekter i statlige bygg og eiendommer, noe som har resultert i om lag 7000 verk spredt over hele landet i et bredt spekter av instanser som sykehus, postkontorer, fengsler og høgskoler.

8.1.1 Offentlige bestillere

Utvalget har i sin gjennomgang og i ulike drøftinger stadig vendt tilbake de utfordringene som bestillerkompetansen representerer, jf. kapittel 3. Utvalget mener at offentlige bestillere må ta et større ansvar for bestillerkompetanse sin. Hvor godt kjenner man de ulike fagene og de lokale tradisjonene i teknikker og fag? Hvor finner man mer informasjon? Hva skal være kvalitetskravet når man velger en håndverker, og hvem avgjør dette?

I vår undersøkelse fikk vi enkelte tilleggskommentarer til offentlige anbudsregler, rammeavtaler og bestillerkompetanse – både fra offentlige bestillere av håndverkstjenester fra de tradisjonelle håndverksfagene, og fra private næringsdrivende:

- *Vi er bundet av lov om offentlige anskaffelser. - som dessverre ikke er godt nok egnet for dette.*
- *Jeg opplever at statlige eller kommunale etater kun er interessert i at slikt arbeid ikke skal koste penger, slik at de små bedriftene som burde hatt mange slike jobber, ikke har sjanser til å nå opp i konkurransen om jobbene. NORGE MANGLER INNSIKTSFULLE OG GODE BESTILLERE, ikke minst i de offentlige etatene. Statens innkjøpsreglement er her trolig den største hindring for å bevare håndverkstradisjonene, fordi alt skal ut på anbud. Da vet den gode, samvittighetsfulle og innsiktsfulle håndverker hva som egentlig skal til, og vet at han utkonkurreres av mindre seriøse utøvere og firma med billig evt. utenlandsk arbeidskraft, for å sette dette på spissen.*
- *Vi er bundet av rammeavtaler gjennom etablerte og faste avtaler med statlig oppnevnte håndverkssentre*

8.1.2 Håndverksregistre

Dagens håndverksregistre som utvalget har fått kjennskap til er:

- Håndverksregisteret som forvaltes av Norsk håndverksinstitutt⁴⁴. Får årlig støtte via statsbudsjettet og Kunnskapsdepartementet
- Håndverksregisteret til Bygg og Bevar⁴⁵. Driftes i et samarbeid mellom Byggenæringens Landsforbund og Miljøverndepartementet.

De to registrene kan ikke sidestilles. De er ulike i form og innhold, retter seg mot ulike brukergrupper og driftes ulikt. Uavhengig av dette så vi i vår markedsundersøkelse at respondentene ikke benytter håndverksregistrene som en

⁴⁴ <http://handverksinstituttet.no/>

⁴⁵ <http://www.byggogbevar.no/>

informasjonskanal når de søker etter en håndverkstjeneste. Mange får anbefalinger via bekjente eller andre. Samtidig ønsker de lettere tilgang til informasjon om utøvere og bedrifter innenfor håndverksfagene. Utvalget mener derfor at resultatene fra undersøkelsen og informasjonen vi har fått om de to registrene, viser at det er et behov for å utvikle begge registrene videre.

Nytten av et håndverksregister

Med mindre enn ti fagpersoner som utøver faget, fordelt på fire fagmiljøer, er det vanskelig for en kirkeforvalter å finne fram til de få kompetente sølvsmedene. Et konkret tiltak ble derfor en kontakt med Håndverksregisteret på Maihaugen, som ble innledningen til et samarbeid.

Sølvmedene registrerer seg nå der under teknikken «kirkesølvmedarbeid» i Håndverksregisteret. Hensikten er å koble dem som har oppdrag, til dem som har riktig kompetanse til å gjøre jobben. Når KA eller Riksantikvaren får henvendelser om reparasjon av kirkesølv, henviser vi direkte til Håndverksregisteret og vet at kunden får tilgang til kvalifisert kompetanse. I forlengelsen av dette laget vi også et hefte sammen med Riksantikvaren om hvordan den lokale kirkeforvaltningen skal gå fram når man skal reparere kirkesølv. Hftet ble sendt ut til alle våre medlemmer våren 2015. (Kilde: Kirkenes arbeidsgiverforening, KA)

8.2 Framtidens behov for kompetanse, videreføring av fag, nye fag

Både ut fra våre undersøkelser, innspill sendt til utvalget, tidligere rapporter og utvalgets kunnskap på feltet ser vi at det er etterspørsel etter dagens små tradisjonelle håndverksfag i et marked som består av både offentlige og private bestillere og kunder.

Utvalget mener at flere fag bør vurderes, fag som for eksempel hører inn under mattradisjoner, bygningsvern, fartøyvern, naturvern, kulturlandskap og kulturminnevern. Vi har underveis i dette arbeidet fått mange innspill fra blant annet interesseorganisasjoner, fagmiljøer og enkeltpersoner (se vedlegg 2) som tydelig uttrykker et behov for at flere fag både må videreføres og inngå i den formelle opplæringen.

Svarene i vår Questback-undersøkelse bekrefter behovet for at flere fag må vurderes og inngå i den videre satsingen for de små tradisjonelle håndverksfagene. Dette er ikke bare fag som naturlig hører hjemme i det viktige arbeidet med å ta vare på de materielle kulturminnene, men fag som også hører til i et framtidig bærekraftig næringsutviklingsperspektiv både lokalt, regionalt og nasjonalt. Det å utvikle lokalt næringsliv og lokale produkter til en bærekraftig framtid bør være en sentral satsing i årene som kommer.

Nedenfor gjengir vi noen eksempler på fagområder som utvalgets medlemmer har foreslått, fra respondentene i markedsundersøkelsen og innsendte innspill fra høringen høsten 2015. Utvalget har ikke hatt anledning til å vurdere disse forslagene nærmere.

Eksempler fra utvalgets medlemmer

- *Tradisjonell tømring og tradisjonell muring* – Tømrerfaget og murerfaget har endret seg slik at det ikke lenger oppleves som like relevant for håndverkere som skal arbeide på eldre bygninger. Det naturlige her vil være at eleven starter sitt utdanningsløp på Vg1 bygg og anlegg, for så å fortsette på Vg2 med for eksempel tradisjonelle bygningsteknikker som nye tradisjonsfag.
- *Tradisjonell karosserimaker* – Kompetansen er på vei til å bli etterspurt i Norge, men svært få har denne kompetansen. Chassispåbyggerfaget fjerner seg mer og mer fra det tradisjonelle faget, ved at deler ikke lenger produseres eller repareres, men skiftes ut. Inngangen til faget er da Vg1 teknikk og industriell produksjon, og videre på Vg2 med for eksempel tradisjonell karosserimaker som et nytt tradisjonsfag.
- *Broderi* er et stort fagfelt med mange forskjellige teknikker. Faget dekkes ikke i eksisterende læreplan for bunadtilvirker eller andre tekstile fag. Det er for eksempel behov for kompetanse om dette fagfeltet i produksjonen av bunader og kirketekstiler.
- *Tradisjonsmat* vil kunne være et eget fag, med oppstart på Vg1 restaurant- og matfag.
- *Fartøyvern* er et område der det er viktig å sikre en god håndverkskompetanse – for å ta vare på gamle båter og skip. Her vil det være behov for tradisjonshåndverkere for båter bygget av tre og stål, for legging av dekk, innredning, og for vedlikehold av eldre motorer, instrument og tekniske installasjoner.

Eksempler fra markedsundersøkelsen (sitater)

- Innenfor det kulturhistoriske tekstilhåndverket, som bunadtilvirkerfaget er en del av, fins det en rekke små håndverk og teknikker som ikke, eller i svært liten grad, utføres i dag. Dette kan være både som håndverk, bruk eller påkledning. Vi ser at mange ønsker å livnære seg som bunadtilvirkere, men de sliter med å finne god nok opplæring og utdanning.
- Streng- og blåseinstrumentmakere. Ingen nevneverdig utdanning i Norge i dag. Viktig dels for museer, dels for nært samarbeid med profesjonelle utøvere.
- Vidaregående må ha meir istandsetting av gamle hus.

Eksempler fra innspill sendt til utvalget (utdrag av sitater)

- **Kirkenes arbeidsgiverorganisasjon** Det er uhyre viktig at det finnes folk med den håndverkskunnskap som er nødvendig for å ivareta kirkenes store kulturminneverdier også i fremtiden. KAs medlemmer representerer oppdragsgivere med et stort kompetansebehov innenfor flere av fagene som i dag betegnes som små og verneverdige: Kirkesølvsmed, Gjørterler, Blyglassmester, Orgelbygger, Gyllenlærmester, Dekorasjonsmaler (ådring og marmorering), Smed, Forgyllet, Tinnstøper, Møbeltapetserer, Sturumaker, Repslager, Gipsmaker. Kirkene har et stort behov for vedlikehold og istandsetting av bygg og gjenstander.
- **Den Norske Opera v/ malersalen.** Det finnes ingen utdanning til teatermaler i Norge. Rekruttering til faget skjer nå ofte fra høyskoler i kunst og håndverk. Disse har kunnskap innenfor fargelære, tegning og forming og har derfor de riktige forutsetningene for å kunne lære faget. Dette dekker en del av kompetansebehovet som teatrene trenger, men formatet innenfor teatrene krever en spesialkompetanse. Dette gjelder spesielt for maling av baktepper. Gjennom mange år har vi hatt problemer med å finne ferdigutdannede teatermalere. Da må vi rekruttere fra Tyskland eller lære dem opp selv.
- **Bjørgh Hustad Skytteljev,** Handvevstøper har ein viss etterspurnad i dagens samfunn. For meg er etterspurnaden størst for kyrkjetekstilmarknaden, bunadtekstiler som metervare leverte til bunadtilvirker og interiørtekstiler med moderne formspråk og funksjon. Det er og eit visst behov for utsmykkingsoppdrag og rekonstruksjoner av utslitne tekstiler.
- **Norsk Taksidermist forbund** Taksidermistfaget er et håndverk som beveger seg mellom å være en kunstform og en delleverandør til forskning. Taksidermistfaget står ovenfor store utfordringer vedrørende å sikre en stabil rekruttering til faget. Konservering av biologisk materiale gir mulighet for fasinasjon, forskning og fordypning i naturen og dens mangfold. Behovet for dyktige fagfolk vil alltid være tilstede for å ivareta vår naturarv og supplere de vitenskapelige samlingene som finnes ved universitetsmuseene og ved enkelte andre institusjoner.
- **Urbransjens utdanningskomité** Urbransjen har behov for dyktige og kompetente urmakere, både verkstedurmakere og mer «butikkrelaterte urmakere». (...) Bransjen har grundig diskutert og kommet frem til at den trenger to typer urmakere, en for verksteddrift, og en for butikkdrift. Verkstedurmaker er den solide urmakeren som kan gå i dybden og besitter god utfaglig kunnskap, mens den butikkfaglige urmakeren er den som tar seg av enklere reparasjoner og salg.
- **Arne Spurkeland** Er selv brosteinslegger gjennom 42 år i faget, og er nå pensjonist. Jeg mener at vi må få det inn som eget yrkesfag etter samme opplæring som i Danmark der de må ha fagbrev som brosteinslegger for i det hele tatt å få lov å legge brostein, og ikke som her der de får en hammer i hånden uten noe erfaring. Faget vil med det bli mer attraktiv med høyere kvalitet, og hjelpe på at det ikke forsvinner. Send en delegasjon til Danmark, og lær av dem.
- **Jon Bojer Godal** Diskrepansen mellom faglege behov og formell utdanning er svært tydeleg i tømmerhandverket, men langt frå eineståande. Dekorative målingar er borte, tapetsering og golvlegging langt på veg like eins. Murarfaget er også gammalt og står for eit omfattande kunnskapsfelt. Tillaging og muring med kalkmørtlar er fråverande. Muring med leire like eins. Å kunne byggje ein eller fleire av tradisjonsbåtane våre, er ikkje definert som delar av trebåtbyggjarfaget. Å lage botnsko (tæser, hudsko, aurlandssko o s b) har vore deltids yrke, men ikkje fag. Å lage slike sko står for ein omfattande kunnskapstradisjon både når det gjeld tilverking av materialane, teknikken med arbeidet og formgjevinga.
- **Heidi Spiten, Tekstilmakeriet** Jeg opplever at interessen for vev er økende, på samme måte som håndverk for øvrig. Det skjer mye spennende og revolusjonerende innenfor fibre/materialer ute i verden i dag. For å kunne nyttiggjøre oss dette trenger vi folk med kunnskap. Her ligger vi langt etter i Norge, antagelig fordi mye av vår kunnskap om tekstile fibre allerede er i ferd med å forsvinne. For eksempel er kunnskap om og interessen for, økologiske materialer svært liten i Norge sammenlignet med andre land i Europa.

KAPITTEL 9

9. Internasjonalt samarbeid om de små tradisjonelle håndverksfagene

Immateriell kulturarv kjenner ingen landegrensener, og tradisjonshåndverket har alltid vært på vandring. Kunnskapen må søkes der den er, uavhengig av landegrensene. Vi ser for eksempel at det ved nominasjoner til UNESCOs internasjonale representative liste over menneskehetens immaterielle kulturarv ofte nomineres ett element fra flere land. Ved å søke ut får håndverkere både et nytt perspektiv på egen tradisjon og kan være med på å fylle ut hvite flekker på det norske håndverkskartet. Utvalget mener derfor at det er viktig å ha et internasjonalt perspektiv, og det er viktig at utformingen av støtteordningene legger til rette for internasjonalt samarbeid og utveksling.

Utvalget er kjent med at det blir satset på kulturarven, og at kulturarv står på EUs dagsorden, blant annet gjennom meddelelsen «På vej mod en integreret tilgang til kulturarv i Europa» fra 2014⁴⁶. Hovedmålet er å styrke Europas stilling på områdene bevaring, restaurering og verdsetting av kulturarven.

Når det gjelder EØS-finansieringsordningene, er kulturarvområdet per i dag hovedsakelig rettet inn mot den materielle kulturarven og faste kulturminner. Dermed er det bare byggfagene som prioriteres gjennom dagens ordning. Dette gjør at den immaterielle kulturarven ikke får være med på den fantastiske muligheten denne ordningen gir – og det rammer små fag som gjørtlere, smed, bunad og modist. Utøvende tradisjonelt håndverk faller mellom to stoler i ordningen: mellom materiell kulturarv og kunst.

I dag ivaretas nordiske og europeiske samarbeidsprosjekter om fagopplæring i Norge gjennom de ulike programmene til Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU)⁴⁷.

Utvalget har ikke hatt tilstrekkelig tid til å gå videre inn i disse problemstillingene og utfordringene, men kan vise til noen sentrale prosjekter og satsinger som vi mener er relevante for vår gjennomgang og for det videre arbeidet med forvaltningen av de små tradisjonelle håndverksfagene, spesielt når det gjelder nordiske sammenligninger og samarbeid.

Ut fra våre vurderinger i dette kapitlet har vi følgende anbefalinger:

- Det bør kartlegges hvilke internasjonale nettverk som er aktive når det gjelder opplæring i de små tradisjonelle håndverksfagene. Videre må det undersøkes og gjøres godt kjent hva som fins av ulike stipendordninger innenfor EU og i Norden.
- Det må bli enklere å kunne få godkjent utenlandsk utdanning og praksis fra bedrift i Norge. Potensialet for å opparbeide håndverkspraksis gjennom internasjonale kulturprosjekter er ikke utnyttet. Programmer i Kulturrådet, hos Riksantikvaren og gjennom EØS-prosjekter kan være aktuelle.

⁴⁶ <http://europalov.no/politikkdokument/eu-strategi-for-europas-kulturarv/id-7839>

⁴⁷ <http://siu.no/>

- Den immaterielle kulturarven – og tradisjonelt håndverk – bør innlemmes i EØS-finansieringsordningen i større grad enn i dag.
- Det må tilstrebes at Norden blir en felles læringsarena.
- Det må arbeides videre med å opprette en ny nordisk portal for opplæring i små tradisjonelle håndverksfag. I dette arbeidet bør det legges vekt på erfaringene som er gjort gjennom håndverksregisteret, som forvaltes av Norsk Håndverksinstitutt.
- Det må være mulig for elever og lærlinger å ta en del av duodji-opplæringen/-utdannelsen over riksgrensene, siden duodji og duodjiteknikkene er de samme for lulesamene, sørsamene og nordsamene uavhengig av hvor grensene går.
- Prinsippet om at læretilskuddet skal følge lærlingen (jf. kapittel 7.1), må også gjelde på nordisk nivå.

9.1 Nordisk samarbeid

Utvalget er kjent med at Nordisk råd og Nordisk ministerråd i en årrekke har arbeidet for å bedre samsvaret mellom håndverksutdanningene i de nordiske landene. Utvalget har derfor ikke prioritert å bruke tid på å sammenligne opplæringstilbudet for de små tradisjonelle håndverksfagene i Norden. Utvalget gjorde imidlertid henvendelse til utdanningsmyndighetene i Sverige og Danmark for å finne mer ut av dagens ordning i disse to nordiske landene.

I *Danmark* er det nylig gjennomført en ny reform for yrkesfaglig opplæring. Vi ble henvist til å få mer informasjon fra to av de faglige utvalgene, hvor det ene (Det faglige udvalg for Byggeriets Uddannelser) sendte oss en kort, skriftlig redegjørelse:

- Orgelbygger er en gældende erhvervsuddannelse.
- Dertil er der en række efteruddannelseskurser til de udførende håndværkere – herunder de sammensatte kursuspakker, der gennemføres på Syddansk erhvervsskole⁴⁸.
- Alle kurser er udviklet og beskrevet af de faglige udvalg og godkendt af ministeriet (der også betaler tilskuddet til at gennemføre kurserne). Skolerne står for udbudet af kurserne i markedsføring og deltagerkontakt.
- Center for bygningsbevaring er et videnscenter, som afvikler egne kurser betalt af deltagerene selv⁴⁹.

På bakgrunn av tilbakemeldingen vi fikk fra *Sverige* valgte utvalget å invitere en representant fra Stiftelsen Hantverk & Utbildning⁵⁰, Börje Hagman, til et møte med utvalget. Han ga oss en god orientering om deres postgymnasiale tilbud som *Hantverkslärling* i de små tradisjonelle håndverksfagene i Sverige. Den svenske modellen inspirerte oss i vår videre tenkning knyttet til nasjonalt koordineringsledd og regionale sentre.

9.1.1. Nordiske samarbeidsprosjekter om opplæring

Det har de siste 20–30 årene vært gjort ulike forsøk for å få til samarbeid om opplæring i de tradisjonelle håndverksfagene på tvers av landegrensene. Initiativ har kommet både fra enkeltfag, bransjer, interesseorganisasjoner, partene i arbeidslivet og utdanningsmyndighetene. For Norge har dette spesielt vært gjeldende i samarbeidet med de nordiske landene.

Det er i dag etablert et nordisk nettverk for UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven. Nettverket tar utgangspunkt i UNESCOs nordiske instruktørnettverk, og sekretariatet ledes i dag av Norsk håndverksinstitutt.

I tillegg kan det nevnes spesielt to prosjekter som har vært initiert av Nordisk ministerråd ved Nordisk skolesamarbeid (NSS) og den yrkesfaglige gruppen som da eksisterte:

⁴⁸ <http://www.sde.dk/sde/site.aspx?p=117>

⁴⁹ <http://www.bygningsbevaring.dk/>

⁵⁰ [Stiftelsen Hantverk & Utbildning](#) är utbildningsanordnare för YH-utbildningen inom smala hantverksyrken i Sverige.

- 2011/12 «Nordisk samarbeid om små håndverksfag». Norge ved Utdanningsdirektoratet var prosjektleder (på oppdrag fra KD).
- 2012/13 «Nordisk samarbeid om bådebyggeruddannelsen». Danmark ved Undervisningsministeriet var prosjektleder.

Begge disse prosjektene ble initiert ut fra satsingen på de små verneverdige fagene i perioden fra 2007 til 2009 og en rekommandasjon fra Nordisk Råd. Bransjene selv fikk støtte fra Nordplus Voksen til å utarbeide rapporten «Spor i Norden»⁵¹ i 2008. Den omhandler mange temaer, problemstillinger og forslag til tiltak. På oppdrag fra Nordisk ministerråd og Kunnskapsdepartementet arrangerte Utdanningsdirektoratet en nordisk konferanse.

På tross av dette initiativet har man fremdeles ikke kommet fram til et felles nordisk samarbeid om opplæring i de små tradisjonelle håndverksfagene. Rapportene og utprøvingene fra 2011–2013 begrenser seg til å antyde noen utfordringer: som for eksempel økonomi, gjensidig godkjenning av opplæring i bedrift, ulike utdanningssystemer og landenes ulike interesser for en felles nordisk satsing på dette området.

Derimot er det ifølge Sametinget stor interesse for et felles nordisk samarbeid om duodjifagene. Det er i dag ikke avklart hvordan dette skal følges opp.

⁵¹ http://www.nhforum.org/media/Spor_i_Norden_-_rapport.pdf

VEDLEGG

Vedlegg 1: Oversikt over mottatte høringsinnspill til utvalget

Alle interesserte kunne i perioden september-desember 2015 sende inn innspill til de yrkesfaglige utvalgene og de faglige rådene. Innspill spesielt relevante for utvalget var fra:

Norges kulturvernforbund
Styret i Norske Fag- og Friskolers Landsforbund
Norges Husflidslag
Studieforbundet kultur og tradisjon
KA, Avdeling for kirkebygg og kulturminneforvaltning
Den Norske Opera & Ballett, malersalen
Norges Taxidermist Forbund
Norges Urmakerforbund
Norsk Flid Husfliden Bergen AS
Forbundet Kysten
Plus-skolen
Hjerleid Håndverksskolen
Nidaros domkirkes restaureringsarbeider, gipsmaker Anne Cecilie Offergaard
Jon Bojer Godal
Brosteinslegger, Arne Spurkeland
Bunadtilvirker og kjole- og draktsyer, Mona Løkting
Bunadtilvirker og buntmaker Barbro Tronhuus Storlien
Håndvevermester Bjørg Hustad
Stellaria, håndvever, Charlotte Engstad
Treskjærer, Boni Wiik
Bunadtilvirker, Vilde Augestad
Lærling i trebåtbyggerfaget, Mads Dragsund
Gullsmedmester, Erik Peersen
Treskjærer, Arve Mosand
Vever, Heidi Spiten
Færder videregående skole, Bjørg Langaas
Sogn og Fjordane, faglærer i design og handverk
Faglærer i design og handverk, Sigrunn H Leivdal
Eid vidaregåande skule, faglærer design og handverk, Birgit Båfjord

Vedlegg 2: Liste over mottakere av utvalgets markedsundersøkelse

Tolv Norsk Flid / Husfliden-butikker

To duodji-utøvere

Nettverk for drakt og tekstil: Bunad- og folkedraktrådet ved Valdres folkemuseum og Norsk Folkemuseum

Byggnettverket: Ryfylkemuseet og Romsdalsmuseet

Håndverksnettverket: Maihaugen og Sverresborg (Museene i Sør-Trøndelag)

Kulturlandskapsnettverket: Museene i Sogn og Fjordane og Varanger museum

Herregårdsnettverket: Østfoldmuseene og Baroniet Rosendal

Nettverk for musikk og musikkinstrumenter: Ringve museum og Valdres folkemuseum

Skognettverket: Skogmuseet/Anno Museum og Helgeland Museum

Norsk Veteranskibsklub

Christian Radich

Stiftelsen Fullriggeren Sørlandet,

Astafjord kystlag

Sør-Troms Museum

Jøa kystlag

Norsk maritimt museum (Svanen og Colin Archer RS1),

Norway Yacht Charter

Forsvarsbygg / Nasjonale festningsverk

Kirkens arbeidsgiverorganisasjon, Castor Kompetanse, Akasia,

Nordland fylkeskommune Sysselmannen på Svalbard

Riksantikvaren v/fartøyvern og bygningskonservator

Statsbygg – for bl.a. Stiftsgården i Trondheim

Statsbygg – eiendomsforvaltere, kulturhistoriske eiendommer

Privatpraktiserende arkitekter som arbeider med restaureringsprosjekter

Eiendomsforvaltere ved Universitetet i Bergen og Oslo

Trevaren Eydehavn AS – produsent av dører, innredning, en del til gamle bygg

Arctic Souvenirs AS

Garnstua Ellen Wessel

Audhild Vikens Vevstove

Fløien Souvenir

Trondheim Kunstmuseum

Stiklestad Nasjonale Kultursenter

YRKESFAGLIG UTVALG FOR
IMMATERIELL KULTURARV
OG VERNEVERDIGE FAG

post@udir.no